

STUDII ȘI CERCETĂRI
DE
ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE

TOMUL 71 – 2020

3–4

SUMAR

STUDII

- IOAN FEDOR PASCU, Biserica mănăstirii dominicane de la Sighișoara. Contribuții arheologice și istorice..... 193

NOTE ȘI DISCUȚII

- RADU BĂJENARU, *Varia Metalurgica* (III). Pumnale de metal din colecția Muzeului Dunării de Jos, Călărași..... 221
- ANCA-DIANA POPESCU, MARTA PETRUNEAC, MARIN FOCȘĂNEANU, DRAGOȘ MIREA, ION TUȚULESCU, Analiza compozițională și imagistică a dălții cu tub de înmănușare descoperite lângă Drăgășani 231
- MIRCEA VICTOR ANGELESCU, Histria. Noi date... vechi despre incinta arhaică a Acropolei ... 243
- DRAGOȘ HĂLMAGI, *Epigraphica tomitana* (I)..... 255
- ALEXANDRU AVRAM, DRAGOȘ HĂLMAGI, ALINA STREINU, Un faux pourtant non dépourvu d'intérêt de la collection « Maria et dr. George Severeanu »..... 265
- OANA DAMIAN, Din nou despre cetatea de la Păcuiul lui Soare 271
- ADRIAN IONIȚĂ, ALEXANDRU SIMON, *AL WA* – despre Mormântul 10 din Biserica Domnească de la Curtea de Argeș la o sută de ani de la descoperirea sa 297

CRONICA

- CONSTANTIN C. PETOLESCU, Cronica epigrafică a României (XXXIX, 2019)..... 323

TEZE DE DOCTORAT

- ADRIANA GAȘPAR, Timișoara în epoca otomană în lumina descoperirilor arheologice..... 365
- MARIUS BLASKO, Moneda Europei Centrale în Țara Românească în perioada 1574–1611..... 373

IN MEMORIAM

Mircea D. Matei (<i>Adrian Ioniță</i>).....	379
Alexandru Barnea (<i>Adriana Panaite</i>).....	387
Mihail Zahariade (<i>Florian Matei-Popescu</i>).....	399
Emilian Popescu (<i>Constantin C. Petolescu</i>).....	409

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

Bernard Holtzmann, <i>La sculpture de Thasos. Corpus des reliefs II. Reliefs à thème héroïque</i> , 2 vol., Études Thasiennes XXV, École Française d'Athènes, Athènes, 2018, 221 p. + LXXXIV pl. (<i>Florina Panait-Bîrzescu</i>).....	413
--	-----

<i>ABREVIERI</i>	417
------------------------	-----

ÉTUDES ET RECHERCHES
D'HISTOIRE ANCIENNE
ET D'ARCHÉOLOGIE

TOME 71 – 2020

3–4

SOMMAIRE

ÉTUDES

- IOAN FEDOR PASCU, Die Kirche des dominikanischen Klosters in Schäßburg. Archäologische und historische Beiträge 193

NOTES ET DISCUSSIONS

- RADU BĂJENARU, *Varia Metalurgica* (III). Tanged daggers from the collection of the Lower Danube Museum, Călărași 221
- ANCA-DIANA POPESCU, MARTA PETRUNEAC, MARIN FOCȘĂNEANU, DRAGOȘ MIREA, ION TUȚULESCU, Compositional and X-ray imaging analysis of the socketed chisel discovered near Drăgășani 231
- MIRCEA VICTOR ANGELESCU, Istros/Histria. Des nouvelles... anciennes données sur l'enceinte archaïque de l'Acropole..... 243
- DRAGOȘ HĂLMAGI, *Epigraphica tomitana* (I) 255
- ALEXANDRU AVRAM, DRAGOȘ HĂLMAGI, ALINA STREINU, Un faux pourtant non dépourvu d'intérêt de la collection « Maria et dr. George Severeanu » 265
- OANA DAMIAN, De nouveau sur la fortification de Păcuiul lui Soare..... 271
- ADRIAN IONIȚĂ, ALEXANDRU SIMON, *AL-WA* – On grave 10 in the princely Saint-Nicholas Church in Curtea de Argeș (one hundred years since its discovery)..... 297

CHRONIQUE SCIENTIFIQUE

- CONSTANTIN C. PETOLESCU, Chronique épigraphique de la Roumanie (XXXIX, 2019) 323

THÈSES DE DOCTORAT

- ADRIANA GAȘPAR, Ottoman Timișoara in the light of archaeological finds 365
- MARIUS BLASKO, Central European coinage in Wallachia between 1574 and 1611..... 373

IN MEMORIAM

Mircea D. Matei (<i>Adrian Ioniță</i>).....	379
Alexandru Barnea (<i>Adriana Panaite</i>).....	387
Mihail Zahariade (<i>Florian Matei-Popescu</i>).....	399
Emilian Popescu (<i>Constantin C. Petolescu</i>).....	409

COMPTE RENDUS ET NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

Bernard Holtzmann, <i>La sculpture de Thasos. Corpus des reliefs II. Reliefs à thème héroïque</i> , 2 vol., Études Thasiennes XXV, École Française d'Athènes, Athènes, 2018, 221 p. + LXXXIV pl. (<i>Florina Panait-Bîrzescu</i>).....	413
--	-----

<i>ABRÉVIATIONS</i>	417
---------------------------	-----

BISERICA MĂNĂȘTIRII DOMINICANE DE LA SIGHIȘOARA. CONTRIBUȚII ARHEOLOGICE ȘI ISTORICE

IOAN FEDOR PASCU*

Rezumat: Biserica Mănăstirii din Sighișoara, închinată Sfintei Fecioare, a fost întemeiată după marea invazie tătaro-mongolă din 1241. De atunci și până în a doua jumătate a secolului al XVI-lea a servit ca loc de cult și rugăciune pentru călugării dominicani din localitate. Apoi, în urma reformei luterane, a trecut în slujbă comunitară, devenind, până în zilele noastre, biserica principală a sașilor sighișoreni. Oricum, de-a lungul existenței sale, Biserica Mănăstirii a parcurs mai multe etape de evoluție, care au adus-o în faza actuală. Un rol relativ lămuritor în acest sens l-au avut cercetările arheologice din anii 2005 și 2020, care, împreună, completează imaginea Evului Mediu sighișorean.

Cuvinte-cheie: Sighișoara, Biserica Mănăstirii, abația dominicană, arheologie, istorie, etape, gotic, reformă, baroc

Întemeiată imediat după marea pustiire tătaro-mongolă din 1241, abația dominicană de la Sighișoara a funcționat cel mai târziu până în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, când călugării și călugărițele din localitate mai primeau încă (la 1570) donații considerabile prin testamentul preotului Antoninus Schwartz din Daia (Mureș)¹.

Altfel, reforma luterană pare a se fi insinuat aici începând din anul 1524, datorită magistrului Simion din Apold (Mureș)². Mai mult, se pare că „hotărâtorul îndemn la izbucnirea și realizarea reformațiunii în Sighișoara” s-a luat în urma unei decizii a călugărilor dominicani de a arunca în fântâna din curtea mănăstirii, spre pedeapsă, o femeie dezonorată³. Dacă întâmplarea a fost una cu adevărat autentică ori a primit valoare de legendă urbană doar pentru a justifica, în plus, motivația comunității locale de trecere de la catolicism la lutheranism, nu putem ști. Povestea există, totuși, și nu poate fi trecută cu vederea.

Apoi, în timp ce complexul abațial este secularizat în folos obștesc (pentru magistratura și școala locală), biserica de slujbă și închinare își păstrează în continuare

* Doctorand, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București; e-mail: ioan.f.pascu@gmail.com.

¹ Schuller 1906, p. 19.

² Schuller 1906, p. 19.

³ Müller 1853, p. 423, nota 87.

rostul, folosind, pe mai departe și fără întrerupere, comunitarilor sighișoreni, deveniți între timp reformați de cult augustin (fig. 1).

Fig. 1. Cetatea Sighișoarei în 1842. Cetatea și abația dominicană văzute dinspre sud-est, gravură de L. Rohboock (după Brandsch, Heltman, Linger 2003, p. 58).

Oricum, cu o viață neîntreruptă până acum, pe un parcurs de aproape opt secole, biserica dominicană închinată Sfintei Fecioare a trecut, inevitabil, prin mai multe etape constructive.

Referindu-se cu preponderență la intervențiile structurale efectuate în perioada interbelică (1928–1929), harnicul și dedicatul arhitect sighișorean Kurt Leonhardt a constatat, cu amărăciune, că prilejul nu a fost folosit și pentru săpături arheologice nici la exterior (unde s-ar fi putut explica dezaxarea arcelor butante) și nici în interior (capabile de a contribui la clarificarea fazelor constructive ale monumentului – cu atât mai mult cu cât amenajarea unui sistem de încălzire prin pardoseală a scos la lumină morminte cu inventar relevant). Din fericire, ajuns la venerabila vârstă de 101 ani, Kurt Leonhardt (1911–2012) nu doar că a văzut publicată sinteza muncii sale de-o viață⁴, dar trebuie să fi aflat și de prima abordare arheologică a bisericii în care a fost botezat și confirmat ca tânăr membru al comunității săsești din Sighișoara.

⁴ Leonhardt, Waltraut, Frank 2009.

ARHEOLOGIE

În aprilie 2005, premergător recentelor lucrări de restaurare, sub coordonarea lui Angel Istrate, au fost executate primele cercetări arheologice la Biserica Mănăstirii din Sighișoara⁵. Este vorba de patru sondaje, realizate la solicitarea echipei de proiectare pe latura de nord (S.1 = 1,50 × 1,50 m, lângă primul contrafort dinspre est), de sud (S.2 = 2,80 × 2,50 m, pe fundația arcului butant de la est – spre navă; S.3 = 2,50 × 1,85 m, la intersecția dintre cor și navă) și la est (S.4 = 3 × 2 m), astfel încât să surprindă un fragment din zidăria corului, un contrafort al acestuia și anexa sacristiei (fig. 2), toate cotele fiind raportate la wagriss-ul stabilit de proiectant pe pragul vestic al bisericii.

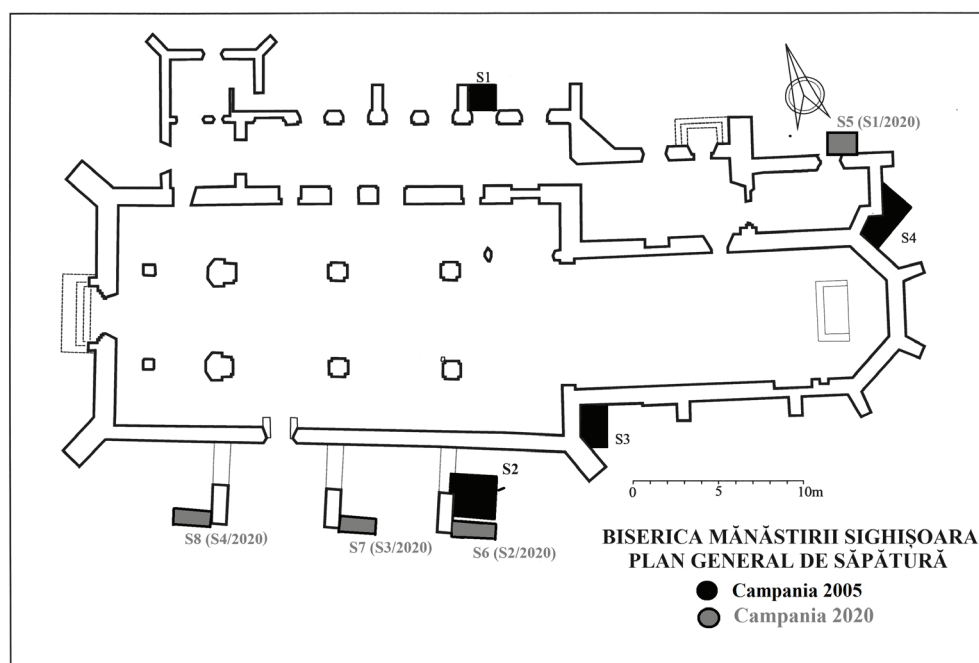

Fig. 2. Planul general al săpăturilor. Campaniile 2005 și 2020.

Pe lângă observațiile privind stratigrafia terenului, care au evidențiat diverse relații între planimetria acestuia, etapele și fazele de construire ale monumentului (niveluri de călcare, de construire, de reparații și de refaceri, ruine, tălpi de fundare, începuturi de elevație și tehnici de zidire), cercetările arheologice au pus în evidență

⁵ Istrate 2005a. Pentru varianta extinsă, inedită, cu planșe și ilustrații fotografice (Istrate 2005b), mulțumim în mod special autorului, care ne-a pus-o la dispoziție cu multă amabilitate.

și o necropolă, unde a fost descoperit și un mormânt cu groapă antropomorfă („cu nișă pentru cap” sau „cu lojă cefalică”), care contribuie mult la datarea momentului de colonizare locală, la problema originii generice a „oaspeților regali” și a întemeierii așezământului monastic dominican din Sighișoara.

După încheierea acestor săpături, a urmat doar o decapare de tencuială, petrecută pe o înălțime de cca 2 m de la nivelul actual de călcare, efectuată de jur-împrejurul bisericii, lucrările fiind întrerupte până în anul 2019, când parohia evanghelică de Cult Augustan din Sighișoara a reluat intervențiile de consolidare, restaurare și punere în valoare a locașului.

Evident, cercetările arheologice din anul 2005 au fost considerate insuficiente, motiv pentru care noul proiectant a mai solicitat încă patru sondaje la exterior, dintre care trei la fundațiile arcelor butante de la sud și unul pe fundația sacristiei aflată la nord, nici astfel (prin însumarea rezultatelor celor opt secțiuni) neputându-se lămurii pe de-a-ntregul evoluția bisericii, lăsând în sarcina următoarelor generații de arheologi confirmarea, infirmarea și, în special, completarea informațiilor obținute până acum.

Prin urmare, în iunie 2020, au fost efectuate noi cercetări arheologice, poziționarea și dimensiunile sondajelor fiind de asemenea strict stabilite de către proiectant, în funcție de punctele pe care acesta le-a considerat de interes maxim. Astfel, săpăturile efectuate de noi s-au conformat concret cerințelor structurale și de proiectare, în puncte clar stabilite și cu obiective bine definite: urmărirea în subsol a unei fracturi care coboară prin zidărie de la cornișă până sub nivelul de călcare pe latura de nord a sacristiei, precum și studierea celor trei fundații ale arcelor butante de la sud, care, fiecare, pare a fi construit altfel și într-o altă perioadă.

Poziționarea secțiunilor

Secțiunea nr. 5 (S.1/2020): pe zidul de nord al sacristiei, în dreptul unei fracturi în zidărie care coboară de la cornișă până sub nivelul de călcare, la 4 m de la contrafortul de vest al corului. Suprafață: $1,30 \times 1,30$ m (condiționată de schela deja instalată). Obiectiv: urmărirea în subsol a fracturii de zidărie și stabilirea cotei de fundare.

Secțiunea nr. 6 (S.2/2020): pe latura estică a arcului butant de răsărit, spre sud (în paralel cu S.2/2005). Suprafață: 2×1 m, cu latura lungă perpendiculară pe zidărie. Obiectiv: studierea fundației arcului butant și stabilirea cotei de fundare.

Secțiunea nr. 7 (S.3/2020): pe latura estică a arcului butant mijlociu. Suprafață: 2×1 m, cu latura lungă perpendiculară pe zidărie. Obiectiv: studierea fundației arcului butant și stabilirea cotei de fundare.

Secțiunea nr. 8 (S.4/2020): pe latura vestică a arcului butant de apus. Suprafață: 2×1 m, cu latura lungă perpendiculară pe zidărie. Obiectiv: studierea fundației arcului butant și stabilirea cotei de fundare.

Descrierea săpăturii

Secțiunea nr. 5 (S.1/2020). Structura zidită a sacristiei. Talpa de fundare a sacristiei se găsește la -4,06 m W, fiind așezată pe o gresie naturală, stâncoasă, nisipoasă, dură și de culoare gălbuie, care face parte din miezul natural al Dealului Cetății (primul strat de sol viu – nr. 9)⁶. Începând de aici, fundația este înecată într-un mortar rezistent, de foarte bună calitate (din var și nisip), zidăria fiind alcătuită din lespezi de piatră de dimensiuni mari și aproximativ dreptunghiulare (în medie de 0,70–0,80 m lungime și 0,20–0,30 m grosime), așezate pe orizontală în asize relativ regulate, cu intercalări de piatră mijlocie și mică pentru egalizare. Fundația înecată se oprește la -2,60 m W pe profilul de vest și -2,36 m W pe profilul de est, ceea ce indică o primă pantă inițială și naturală a terenului, alcătuită dintr-un pământ galben-marونیu cu pigment de cărbune vegetal (al doilea strat de sol viu – nr. 8), care coboară de la vest spre est cu 0,30 m într-o planimetrie de numai 1,30 m.

Urmând panta naturală și originară, urmează un strat de cca 0,20 m (nr. 7), care indică săparea șanțului de fundație și lucrările petrecute în interiorul acestuia. Fără niciun fel de pauză evidentă în construirea monumentului, fundația se continuă în formă clădită ordonat până la -1,46–1,50 m W, cotă la care se oprește o primă sistematizare verticală a terenului, prin nivelarea acestuia (măcar pe latura de nord, cu pământul excavat din șanțul fundației – nr. 6), motiv pentru care lipsește și amprenta stratigrafică a continuării șanțului de fundare.

Între -1,50 și -1,30 m W este evidentă (pe ambele profiluri deopotrivă) o lentilă de pământ cu urme consistente de mortar care, pe de o parte, marchează nivelul de călcare stabilit artificial de constructorii și beneficiarii medievali, în timp ce, pe de altă parte, semnalizează începutul unei elevații gotice (nr. 5A), care ar putea urma ruinei descoperite în S.4/2005. Dar, această lentilă face parte dintr-un strat general (nr. 5), care se termină la -1,00 m W, marcând în cele din urmă nivelul de călcare corespunzător celei de-a doua faze gotice, adică undeva spre cumpăna secolelor XV–XVI. Oricum, peste fundație, elevația continuă, îngrijit și ordonat, ridicată de aceleași mâini de zidar.

Între -1,00 și -0,60 m W se găsește un nou nivel de intervenție și nivelare (nr. 4), foarte probabil corespunzător lucrărilor ulterioare marelui incendiu din 30 aprilie 1676.

Penultimul strat (nr. 3) corespunde renovărilor din 1893–1895, întrepătruns de un șanț (nr. 2) realizat pentru poziționarea cablurilor electrice aferente iluminatului arhitectural, suprapus de depuneri recente (nr. 1 – fig. 3–4).

⁶ Caracterizarea geotehnică a dealului se prezintă în felul următor: deluviul de pantă, adică un sol argilos de 0,20–0,30 m m grosime care acoperă colina, o umplutură din fragmente de ceramică, gresie și pietriș într-o matrice argiloasă, în strat de 0,50–9,00 m grosime, care corespunde nivelurilor de cultură hallstattiene, medievale și moderne, depozite deluviale din argile și argile prăfoase de 1,00–4,70 m și roca de bază (depozite pannoniene) (Pascu 2018, p. 237).

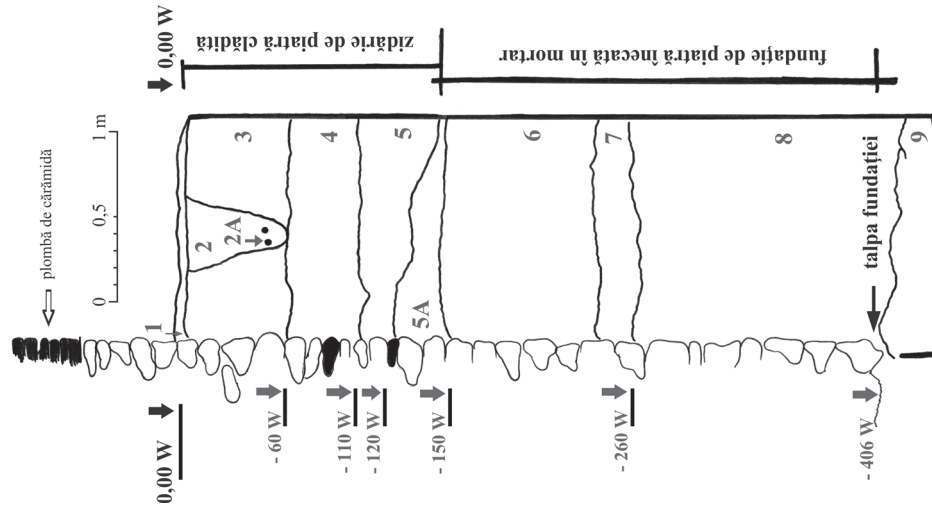

Fig. 4. Secțiunea nr. 5 (S.1/2020). Profil vestic.

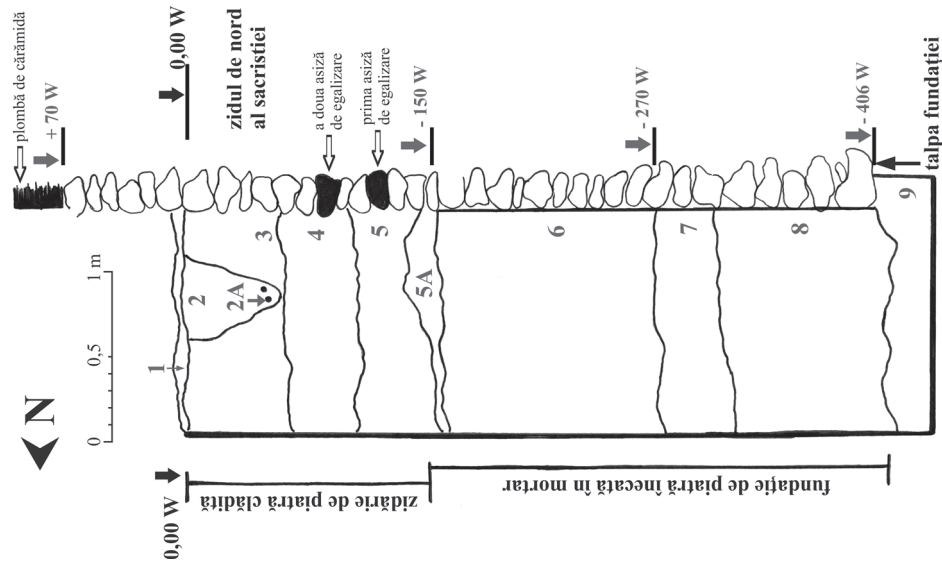

Fig. 3. Secțiunea nr. 5 (S.1/2020). Profil estic.

În concluzie, din colțul vestic al ferestrei „neogotice” aflate deasupra săpăturii descrise mai sus, fractura din zidărie coboară spre mijlocul secțiunii și se oprește la cca -0,40 m W; de la această cotă și până la talpa de fundare, zidăria, în integralitatea ei, este intactă, aspectul general fiind de masivitate și soliditate.

Observație: Din săpătură nu a fost recuperat niciun fel de material arheologic relevant, artefactele descoperite fiind alcătuite numai din fragmente de cărămidă și țiglă, la care se adaugă câteva mici fragmente de vase ceramice, atipice, dislocate din context și, până la urmă, irelevante istoric pentru facerea și refacerea biserici dominicane.

Secțiunea nr. 6 (S.2/2020). Structura fundației pentru arcul butant de răsărit, pe latura de est, în sudul navei. Din cauza faptului că, în momentul cercetării, schela constructorului era deja instalată, inclusiv pe arcele butante, dimensiunile secțiunii nr. 6 au fost strict condiționate de spațiul rămas încă liber în teren.

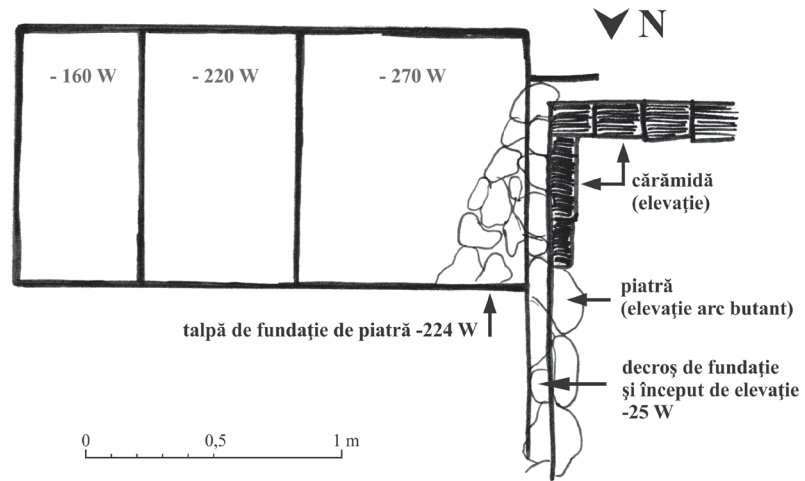
În cele din urmă, S.6 ne înfățișează o construcție îngrijită, începând de la talpă, adică de la -2,40–2,50 m W până la cca -0,60 m W, unde apare decroșul care indică pornirea elevației. În sine, zidăria construită prezintă o manoperă atentă, alcătuită din lespezi de gresie cu dimensiuni medii, legate cu un mortar de foarte bună calitate (din var și nisip de balastieră), doar un mic fragment de cărămidă fiind intercalat, cu rost de egalizare. Structural, fundația este lipsită de fisuri și fracturi, prezentând un aspect de masivitate și o atentă punere în operă.

Chiar dacă un martor stratigrafic de doar câțiva zeci de centimetri a despărțit secțiunea nr. 2/2005 de secțiunea nr. 6 (nr. 2/2020), „conglomeratul turnat din pietriș de râu amestecat cu var, cu o grosime de 0,50 m”, a cărui prezență s-a constatat anterior de către Angel Istrate, nu a fost regăsit și cu ocazia săpăturilor din 2020. Faptul ne îndeamnă să credem că, măcar parțial – în porțiunea investigată mai înainte –, fundația acestui arc butant se sprijină pe o structură anterioară, ceea ce așază această talpă de fundare la -2,50 m W și nu la -3,00 m W (după cum trimite însumarea celor două structuri de zidărie, adică conglomeratul turnat și fundația clădită)⁷.

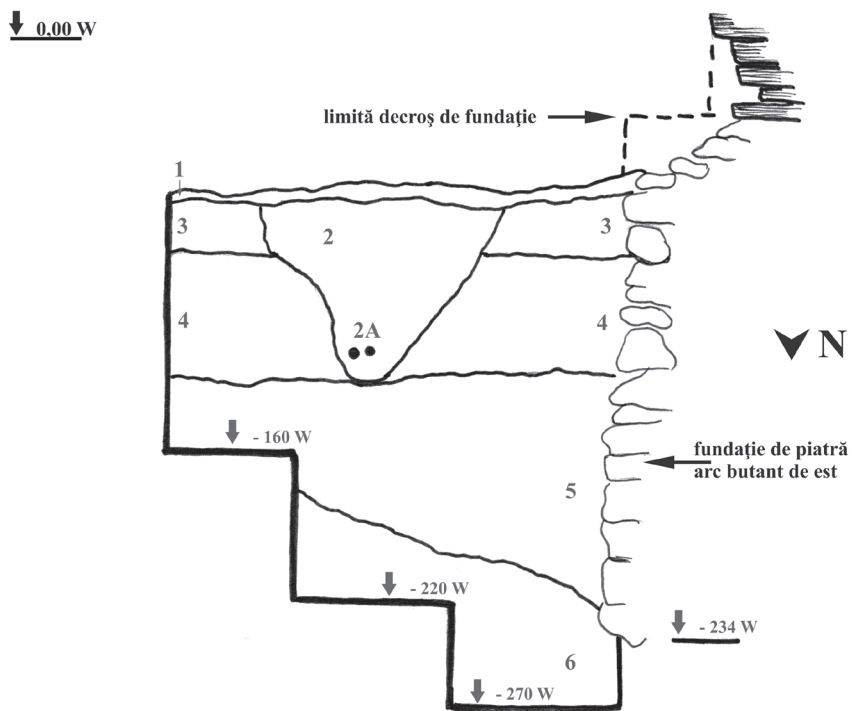
În fine, construirea fundației arcului butant de aici prezintă o retragere evidentă dinspre talpă către începutul elevației, fapt sesizat deopotrivă atât de Angel Istrate în 2005, cât și de noi în campania anului 2020. Astfel, măcar în ceea ce privește investigația noastră, spre profilul de sud zidăria se retrage cu aproximativ 10 cm de la talpă către decroșul care marchează piciorul arcului butant. Mai mult, fundația este puternic dezaxată comparativ cu elevația arcului butant, care și ea prezintă o dezaxare (de 3°30”), bine sesizată de către Kurt Leonhardt⁸. Situația este cât se poate de clară în planul săpăturii, unde, pe latura de nord a secțiunii, la nivelul tălpii de fundație, zidăria este cu cca 40 cm în afara decroșului (-0,42 m W) care marchează începutul elevației (elevație față de care deplasarea către nord-est a tălpii de fundare ajunge la aproximativ 0,50 m (fig. 5/1).

⁷ O zidărie asemănătoare a fost găsită și în S.8 (S.4/2020).

⁸ Leonhardt, Waltraut, Frank 2009, p. 50.

1

2

Fig. 5. Secțiunea nr. 6 (S.2/2020). Plan (1) și profil sudic (2).

Pentru relaționarea directă dintre zidărie și martorii stratigrafici din solul imediat învecinat, cel mai sugestiv a fost profilul de sud (fig. 5/2). Există astfel: depunerile ulterioare anului 2009; intervențiile din anul 2009 pentru iluminat arhitectural (nr. 2 și 2A); nivelul 3, legat de renovările petrecute în perioada 1893–1895; stratul nr. 4, un pământ negru-cenușiu cu puternice urme de arsură, legat de marea incendiere din 30 aprilie 1676; pământ gălbui-marونیu, lutos (sol viu – corespondent stratului nr. 8 din S.1/2020 și S.5/2005) în care, pe o adâncime de aproximativ 20 cm (pornind de la -2,50 m), a fost înecată fundația arcului butant – acest strat cu cărbune și pete roșiatice (amprente metalice, anterioare marelui incendiu din 1676) ilustrează în fapt intervențiile constructive din a doua fază gotică (1492–1515), cea în care ar fi putut fi proiectat acest arc butant, probabil primul dintre următoarele două; solul steril din punct de vedere arheologic.

Observație: în timpul campaniei din anul 2005, în sud-estul sondajului nr. 2/2005 (adică puțin spre miazăzi de arcul butant și în imediata vecinătate a corului), „a fost descoperită ruina unei construcții din piatră, foarte probabil o fântână. Zidăria este realizată din bolovani de piatră așezați în operă cu o față dreaptă la interior, exteriorul fiind neglijat ca și cum, în timpul construirii, zidul a fost sprijinit din exterior (construit în groapă) și are o lățime medie de 0,30 m. Materialul a fost așezat în operă fără mortar. Zidul a fost urmărit în adâncime până la -2,64 m (fig. 5–6). Dacă la partea superioară au fost surprinse două laturi unite în unghi drept, pe măsură ce se coboară în adâncime colțul se rotunjește și se retrage asemenea unei pâlnii. Modul de construire și forma sunt singurele indicii care ne conduc la concluzia că ar fi vorba de o fântână, de aceea trebuie păstrate unele rezerve în ce privește această interpretare”⁹. Rezerva arheologului privind rostul acestei structuri de zidărie este pe deplin justificată, pentru că, în opinia noastră, funcțiunea construcției ar trebui mai degrabă legată de un depozit, poate o tainiță destinată unor provizii cerealiere¹⁰, similară ca funcționalitate, dar diferită în realizare față de așa-zisele „gropi secrete”, descoperite întâmplător, dar tot mai des în fosta piață comercială a Orașului de Jos (*Marktplatz*), acum Parcul Unirii din Piața Hermann Oberth¹¹. Altfel, discutând despre aprovizionarea cu apă a orașului istoric Sighișoara, Kurt Leonhardt menționează că, până spre începutul secolului XX, orașul a fost alimentat potabil din puțuri publice ori private, „de unde se lua apa subterană a Târnavei, a pârâurilor Șaeș și al Căinelui”, prin fântâni cu cumpănă, relativ puțin adânci în Orașul de Jos, în timp ce pe platoul cetății puțurile publice coborau „chiar și la 40 m, la nivelul Târnavei”, fiind rotunde, cu ghizduri de piatră și suprastructură rectangulară de lemn, acoperite cu șindrili în două ori patru ape și dotate cu un mecanism de scoatere cu roată, lanț și găleată¹². Pentru Cetate, Leonhardt menționează șase astfel de fântâni, toate cu roată, amplasate în curtea (*hof*) parohiei evanghelice de cult augustin (str. Cositorarilor nr. 13, astupată),

⁹ Istrate 2005b.

¹⁰ Pascu 2003, p. 333, pl. 1.

¹¹ „Cele mai multe dintre aceste găuri, care numai în piață poate că au fost aproape 100, s-au astupat în timpul din urmă cu ocazia aplanărilor” (Müller 1956, p. 21).

¹² Leonhardt, Waltraut, Frank 2009, p. 193.

în curtea Bisericii Mănăstirii (Piața Muzeului, spre vest), pe strada Școlii (aproximativ între numerele 9 și 14, cu apropiere spre cea din urmă, umplută), în Piața Cetății (relativ în fața Casei cu nr. 11), în curtea parohiei romano-catolice (str. Mănăstirii nr. 14, acoperită) și în fosta grădină abațială, la est (între Biserica Mănăstirii și Palatul Comitatens, acoperită în anul 1896¹³, dar reperată exact cu ocazia lucrărilor de reabilitare a pavajului din anii 2009–2010).

Secțiunea nr. 7 (S.3/2020). Structura fundației pentru arcul butant central, pe latura de est (în sudul navei). Fundația arcului butant central este cu totul diferită față de cele care o însoțesc, fiind contemporană ori (poate) ușor ulterioară celei de la răsărit, dar cu certitudine anterioară corespondentei dinspre apus. Elementul principal de individualizare îl reprezintă materialul din care este clădită, adică o cărămidă de foarte bună calitate, așezată cu deosebită îngrijire în mai mult de 30 de asize legate cu un mortar rezistent din var și nisip. Din ce cauză această fundație este din cărămidă și nu din piatră (precum celelalte două), nu avem cum să știm. Poate așa a considerat constructorul ori poate la momentul execuției era disponibil numai material ceramic. În fine, fundația acestui arc butant de mijloc pornește la la -2,20 m W și se termină la -0,42 m W, unde un decroș de aproape 20 cm marchează începutul unei elevații din piatră intercalate pe alocuri cu cărămidă,

Zidărie și stratigrafie. Pentru această secțiune a fost înregistrat doar profilul de nord, restul purtând informații asemănătoare, dar mai puțin sugestive. Profilul ales de noi, apropiat de biserică, dar nerelaționat în mod direct cu aceasta, este unul mai greu de descifrat tocmai fiindcă prezintă informații care fac legătura între biserica mănăstirească inițială (prima fază gotică) și intervențiile ulterioare, care privesc alte etape și momente din istoria monumentului. Prin urmare, măcar parțial, nu vom descrie stratigrafia în legătură nemijlocită cu arcul butant central, ci cu monumentul de referință, căruia îi este adosat (fig. 6). Astfel, stratul nr. 1 reprezintă solul viu, un pământ gălbui-marونیu lutos (corespunzător stratului nr. 8 din S.1/2020 – S.5/2005), în care este cuprinsă și fundația bisericii medievale. Stratul nr. 2 este primul contaminat cultural, în sensul că acesta prezintă urme slabe de pigment ceramic și de mortar, dovedind înhumări ulterioare ori măcar contemporane unor construcții zidite sau pe cale de a se face. Dar, înainte de ridicarea arcului butant central, în imediata lui apropiere, a fost ridicată o clădire de piatră (peste un colț al căreia s-a așezat și secțiunea nr. 7/2020), desfășurată către sud, cu o fundație care urmărea panta naturală a terenului, coborâtore spre aceeași direcție (3a), timp în care o altă latură se întindea spre est (3b), dar cu o cotă de fundare mai ridicată cu aproximativ 50 cm (-1,60 m W), raportată, de asemenea, la fizionomia inițială și punctuală a reliefului. Construcția pomenită, asupra destinației căreia nu ne putem pronunța, nu s-a apropiat la mai mult de 60 cm față de arcul butant investigat parțial prin S.7, astfel că s-a mai putut surprinde, cu suficientă relevanță, un larg șanț de fundare, care a permis realizarea unei zidării foarte îngrijite (stratul nr. 4). Nivelul de călcare pentru amenajarea acestui

¹³ Leonhardt, Waltraut, Frank 2009, p. 194–195.

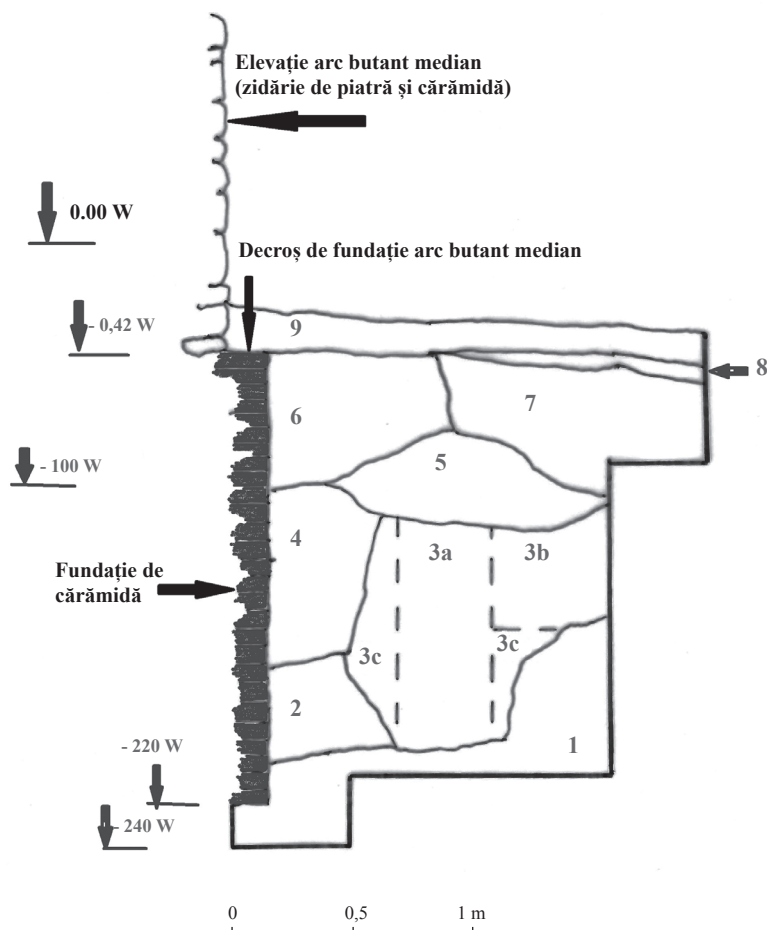

Fig. 6. Secțiunea nr. 7 (S.3/2020). Profil nordic.

arc butant îl propunem la cota de -1,00 m W (la intersecția cu straturile 5, 6 și 7). Dacă reperul de -1,00 m W indică, posibil, un nivel de intervenție, stratul nr. 6 poate trimite la refacerile ulterioare incendiului din 1676, demantelarea construcției din vecinătate (3a+3b) cu recuperarea materialului – fapt care și explică „cuptorirea” intervenției (3c) în straturile nr. 2 și nr. 4. Foarte posibil, ca și în alte părți, de jur-împrejurul monumentului, lucrările de consolidare au fost urmate de altele privind sistematizarea verticală a terenului, astfel că straturile 6 și 7 pot să indice nivelări corespunzătoare finalizării lucrărilor de fundare și începutului celor de elevare. Apoi, o lentilă stratigrafică relativ subțire, de maximum 10 cm în grosime spre vest, indică pe această parte nivelul foarte scăzut al intervențiilor efectuate în anii 1893–1895. Ultimul strat corespunde depunerilor contemporane, interbelice și postbelice, complet lipsite de relevanță arheologică.

Secțiunea nr. 8 (S.4/2020). Structura fundației pentru arcul butant de răsărit, pe latura de vest (în sudul navei). Secțiunea nr. 8 (S.4/2020), ultima, a prezentat cea mai complexă situație, prin faptul că aici au fost identificate trei structuri de zidărie, independente între ele și codificate separat: Z.1, pentru fundația arcului butant de vest; Z.2, o fundație înecată în mortar, total diferită față de cele găsite anterior; Z.3, o fundație care se ridică peste Z.2, dar fără a se așeza direct peste aceasta; Z.3A, care reprezintă în fapt o urmă de demantelare și desfăcere târzie, cu prilejul poziționării unor cabluri electrice (fig. 7).

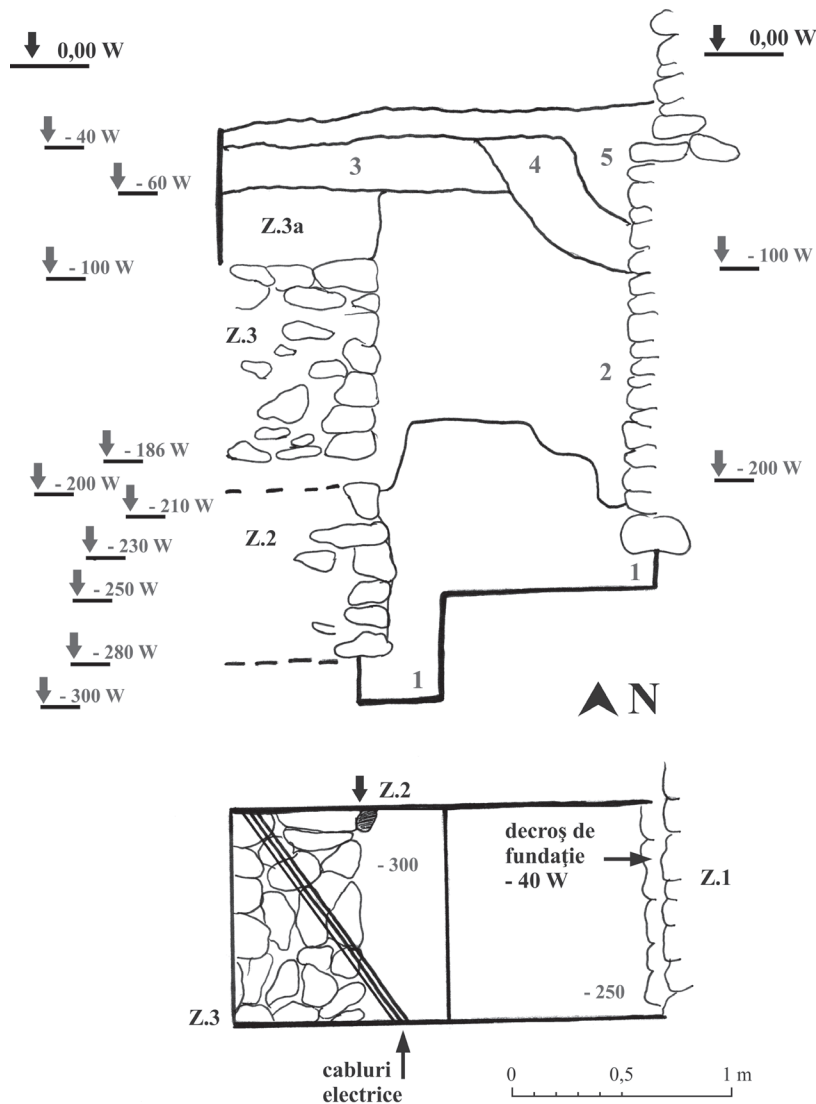

Fig. 7. Secțiunea nr. 8 (S.4/2020). Plan și profil nordic.

Zidăria nr. 1. Fundația arcului butant de vest. Chiar dacă nu oferă un aspect foarte îngrijit, fundația acestui arc butant transmite o evidentă impresie de masivitate și robustețe, ceea ce indică nevoia constructorilor de a stabili un suport puternic pentru sprijinirea porțiunii de zidărie din partea de sud-est a navei. Ca aspect general, fundația începe la -2,30 m W, într-un sol viu, de unde pornește un șanț de fundare, în care pietre de dimensiuni relativ mici sunt înecate într-un mortar de var și nisip. Apoi, de la -2,10 m W și până la -1,86 m W, șanțul fundației se lărgeste cu aproximativ 10 cm, continuând cu o nouă treaptă de cca 25 cm, care urcă până la -1,70 m W, unde se pierde în stratul următor, fapt care a permis continuarea zidăriei în variantă clădită, dinspre exterior, cu bolovani din gresie de dimensiuni mari, între care se intercalează, pentru egalizare, pietre mici și mijlocii. Zidirea continuă astfel până la -0,40 m W, unde fundația decroșează cu 10 cm, marcând astfel pornirea elevației pentru arcul butant. Ca o notă particulară, trebuie să remarcăm faptul că, dintre cele trei fundații ale arcelor butante, aceasta este singura care nu prezintă urma vreunei inserții de cărămidă în/între asizele de piatră.

Zidul nr. 2. Fundație cu destinație necunoscută. La o distanță de 1,00–1,10 m vest de fundația arcului butant, ieșită cu numai câțiva centimetri din linia profilului nordic, a fost observată parțial o altă structură de zidărie, aferentă, de asemenea, unei fundații, asupra destinației căreia nu ne putem pronunța. Cert este că talpa acesteia este săpată tot în solul viu, ca și a celei pentru arcul butant, dar mai coborâtă cu 0,50 m, adică la -2,80 m W. Z. 2 a fost pus în operă tot prin înecare de piatră în mortar cu var stins la fața locului, fapt care, prin cota de adâncime și modalitatea de lucru, sugerează o legătură cronologică și funcțională cu „conglomeratul turnat” descoperit de către Angel Istrate în S.2/2005, adică cel peste care se așază fundația arcului butant de est. Răspunsul rămâne în așteptare, acum nefiind în măsură să oferim nici măcar o ipoteză. Altfel, remarcăm doar un singur fragment de cărămidă aflat în partea superioară a zidăriei descoperite de noi.

Oricum, din cauză că imediat deasupra Z.2 se află Z.3, o investigație mai amănunțită a Z.2 nu a fost luată în calcul, faptul implicând desfacerea Z.3, fără niciun fel de garanție că, prin această acțiune distructivă, am fi putut obține informații relevante privind lățimea, traiectoria ori contextualizarea pentru Z.2. Prin urmare, contextul a rămas în conservare, lămurirea acestuia fiind lăsată în sarcina unor cercetări ulterioare.

Zidul nr. 3. Fundația clădirii fostei poliții locale. Z.3. a fost surprins în capătul de vest al secțiunii, având o orientare nord-sud. Acesta este clădit paralel cu fundația apuseană arcului butant (Z.1), la aproximativ 1,10 m de acesta, pe o lățime nedeterminabilă în secțiune. În mod evident, Z.3 este independent de Z.2, între cele două zidării neexistând niciun fel de relație, măcar din următoarele motive: Z.3. nu este ridicat peste Z.2, între cele două structuri existând un strat de cca 15 cm (nr. 4), astfel că talpa de fundare se găsește la -1,86 m W, pe când partea superioară din ruina Z.2. se află -2,00 m W; traiectoria Z.3. este de nord-sud, pe o lățime de cel puțin 70 cm, în timp ce porțiunea surprinsă din Z.2 indică mai degrabă un colț cu dezvoltare ipotetică spre est. Oricum, în forma păstrată și surprinsă, Z.3 este alcătuit

din bolovani de gresie cu dimensiuni medii, intercalate cu lespezi mai mici pentru egalizarea asizelor. Talpa se găsește la -1,86 m W, în timp ce demantelarea elevației corespunzătoare s-a petrecut cu ocazia renovărilor din 1893–1895, când corpurile de clădiri dezvoltate pe această parte a bisericii, printre care și cea a poliției orășenești, au fost demolate¹⁴.

Zidăria nr. 3A. Șanț de scoatere. De la aproximativ -1,00 m W și până la -0,60 m W, unde este evident un nivel de călcare raportat la reabilitarea din 1893–1895, șanțul de fundare pentru Z.3. a rămas în malul de nord al secțiunii, chiar dacă o parte din porțiunea clădită a fost scoasă atunci când s-au introdus cablurile electrice necesare iluminatului arhitectural (2009). Acesta este și motivul pentru care am ales o subclasare, cea de Z.3A, a cărei raportare în plan și secțiune mărturisește deopotrivă cota de călcare a intervențiilor demolatoare de la sfârșitul secolului al XIX-lea, precum și intervențiile din primul deceniu al secolului al XXI-lea.

ARHEOLOGIE ȘI ISTORIE

Etapele gotice ale bisericii dominicană din Sighișoara, întemeierea, extinderea și mobilarea sa (în fapt a întregului complex, de la fundare și până la Reformă) se raportează direct la privilegiile, libertățile, donațiile și activitatea medicantă cuprinse de la începutul secolului al XIII-lea și până spre finele veacului al XVI-lea.

1. În faza gotică timpurie (a doua jumătate a secolului al XIII-lea), s-a ridicat un prim edificiu, probabil o biserică-sală de dimensiuni reduse, din care nu s-a mai păstrat nimic sau aproape nimic. După părerea lui George Baltag, „doar bolțile corului cu absidă poligonală mai păstrează vechile ogive peste cele două travee, iar la unele ferestre se mai pot observa urmele mulurilor, mărturisind existența unei vechi biserițe timpurii”¹⁵.

Alți martori posibili din această fază sunt portalul gotic ridicat (prin re folosire) la intrarea principală de vest și un ancadrament gotic recuperat, care pe interior (în partea de nord-est a navei) încadrează o placă comemorativă dedicată sașilor sighișorenii căzuți pe fronturile Primului Război Mondial. Poate tot de această fază a ținut și ruina descoperită în S.4/2005 (la intersecția corului cu sacristia), fiind probabil rămășița unei sacristii mai vechi, suprapusă parțial de cea actuală¹⁶. Dacă axa actuală a corului se abate cu cca 4° spre nord-est¹⁷, este posibil ca biserica din secolul al XIII-lea să fi avut o alta mult mai bine orientată de la est spre vest, după cum indică și mormântul cu groapă antropomorfă (M.3, „cu nișă pentru cap” sau „lojă cefalică”) din S.3/2005, singurul de acest fel și cel mai vechi dintre toate mormintele

¹⁴ Leonhardt, Waltraut, Frank 2009, p. 54.

¹⁵ Baltag 2004, p. 219.

¹⁶ Istrate 2005b.

¹⁷ Leonhardt, Waltraut, Frank 2009, p. 19.

de acest tip descoperite până acum aici¹⁸. Altfel, M.3 nu este deloc singular în peisajul contemporan Sighișoarei medievale, care mai înregistrează situații asemănătoare atât în necropola secuiască premergătoare de la Dealul Viilor¹⁹, cât și pe platoul superior al cetății medievale, pe actualul așezământ al Bisericii din Deal²⁰. Contextual, mormintele nr. 3 și nr. 4 ilustrează existența de la bun început a unui cimitir abațial, organizat în imediata apropiere a lăcașului de cult.

Mai rămâne de remarcat faptul că, în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, la Sighișoara funcționează în paralel două sau chiar trei șantiere bisericesti (Biserica din Deal, Biserica Mănăstirii și Capela, acum ruinată, de lângă Scara Școlărilor), la care se adaugă amplele lucrări de ridicare (în primă fază) a incintei de piatră și a unora dintre turnurile exterioare de fortificare: Turnul cu Ceas (faza 1), Turnul Tăbăcarilor, al Cositorarilor (faza patruleteră), al Aurarilor, al Frânghierilor, al Cojocarilor, al Țesătorilor (demolat în 1858), al Croitorilor (faza 1), al Cizmarilor (faza 1), al Lăcătușilor (demolat în 1894) și cel al Dulgherilor (demolat în 1896). Acest fapt demonstrează potențialul comunității locale de aici, care, deși a suferit de pe urma mării pustiiri tătaro-mongole din 1241, a fost capabilă nu doar să-și revină rapid, ci să facă și pasul următor, spre trecerea de la lemn la piatră și de la rural la urban. Oricum, în legătură directă cu această etapă și în acest punct nu mai poate fi pus în mod cert decât M.3/S.3/2005 și, foarte posibil, M.4/S.3/2005, astfel că spațiul construit al mănăstirii dominicanilor a ocupat doar o parte din terenul rezervat, oferind loc și unui cimitir abațial.

2. Pe măsura creșterii veniturilor, mănăstirea dominicană de la Sighișoara intră în a doua etapă semnificativă de construire și extindere spre începutul secolului al XVI-lea, atunci când biserica se redimensionează aproximativ în planul său actual. Această nouă fază, gotic-târzie, este plasată între 1482–1515 de către George Baltag²¹, în timp ce Richard Schuller²² și Virgil Vătășianu au ales un interval cuprins între 1492 și 1515²³.

Sursele lor se găsesc, probabil, la Friedrich Müller²⁴, ale cărui informații se bazează pe *Geografia* lui Marienburg și pe o inscripție votivă, dispărută între timp. Astfel, în *Geografia Marelui Principat al Transilvaniei*, Marienburg²⁵ indică drept perioadă de clădire pentru această biserică anii 1482–1515, propunerea de

¹⁸ Istrate 2005b.

¹⁹ Harhoiu, Gáll 2014.

²⁰ Marcu Istrate 2018, p. 7.

²¹ Baltag 2004, p. 219.

²² Schuller 1906, p. 20.

²³ Vătășianu 1959, p. 617.

²⁴ Müller 1853.

²⁵ Este vorba despre Lukas Joseph Marienburg. *Geographie des Grossfürstentums Siebenbürgen*. Ein. u. hg. v. Ernst Wagner. Unveränd. Nachdruck d. Ausgabe Hermannstadt, 1813.

datate nefiind, în general, contrazisă de stilul construcției. Ne putem totuși îndoi de exactitatea primei cifre, deoarece la 1482 Biserica din Deal era în curs de zidire și, luând în considerație puterile de muncă ale orașului, se poate admite numai cu greu că s-ar fi lucrat în același timp și la biserica mănăstirii.

În continuare, Friedrich Müller pomenește un text votiv care „indică expresiv anul 1492 ca an al întemeierii bisericii. Această cifră, aplicată pe arcul triumfal, este o așa-numită inscripție colectivă și se trage de la ultima zugrăvire a bisericii în anul 1804 dar se bazează, după toată aparența, pe una mai veche, și corespunde cu stările (cu situațiile medievale n.n) contemporane ale orașului: în 1492, Biserica din Deal ajunsese deja sub acoperiș, iar rivalitatea mănăstirii cu parohia își găsea expresia în lărgirea bisericii mănăstirești. Inscripția numită spune astfel: «Duce et Auspice Christo / Aedes haec Sacra / Ac 1492 fundata et extracta flamma ignis vero herrenda Ac. / 1676 die 30-ta April miser devastata / Ac 1678 refulgente Divina Gratia / Pastore existente Clar. D. Georgio Schobelio sub austricatiss Reip. / Schessburg Magistratu Virorum Ampl. Pr. Ac Circumsp. Dominer. / Michaelis Helvig, Cons. Mich. Gölner Pro cons. Johann Schwei- / scher Regii. Andr. Valentini Sed jud. Georg Hirling Villi Georgii Krauss Not publicii / Industria / D.D Mchaelis Crucensis Aeditui et Michaelis Deli Aedilis est restaurata. Iterum renovata Ac. 1804 / Johann Krauss»²⁶. A socoti anul 1515 drept anul în care s-a încheiat zidirea este posibil, pentru că s-au lucrat, precum se poate dovedi, la 1508 usciorul intrării la galeria din cor și la 1510 pietrele sprijinitoare (consolele n.n) ale arcelor din sacristia veche. În niciun caz nu se poate privi după inscripția de mai sus, 1492, ca început al construirii”.

Oricum, tot etapei în discuție îi putem atribui „conglomeratul turnat” din pietriș și var stins în șanț, surprins de către Angel Istrate în S.2/2005, structura de fundație înecată și identificată de noi în S.8 (S.4/2020 – Z.2), zidăria din piatră cu rost de tainiță din S.3/2005, poate chiar unele dintre zidurile descoperite în S.7 (S.3/2020) sau fântâna cu ghizduri de piatră din curtea mănăstirii.

În altă ordine de idei, la finele acestei etape și în vremea imediat premergătoare reformei luterane, Biserica Sfintei Fecioare a mănăstirii dominicane din Sighișoara nu doar că ajunge la apogeul misiunii sale originale, dar se impune ca una dintre dominantele arhitecturale ale cetății, cu deosebire prin sugerarea în structura urbană a supremației tutelare și atotcuprinzătoare a sacralului asupra spațiului laic. Ne referim la faptul că, în Evul Mediu, piețele publice se găseau în imediata apropiere a unei

²⁶ „Sub conducătorul și apărătorul Christos / Această clădire sacră / întemeiată și ridicată în anul 1492, destructurată de flăcările cu adevărat devastatoare din anul / 1676 ziua 30 aprilie când a fost deplorabil distrusă / în anul 1678 prin strălucitoarea milă divină / sub actualul pastor luminatul domn Georgio Schobelio sub prea severul magistrat al orașului Sighișoara, al domnilor prevăzători și precauți primar / Michael Helvig, Michael Gölner viceprimar, Johann Schwei- / scher jude regal. Adreas Valentinul jude scăunal. Georg Hirling jude local / Georgius Kraus notar public / Cu munca sârguincioasă / a domnilor Michael Crucensis econom și Michaelis Deli inspectorul edificiilor. A fost renovată în 1804 / Johann Krauss” (Müller 1853, p. 424).

biserici, astfel încât aceste spații căpătau valențe și atribute sacre, iar piața devenea astfel și un spațiu al omului religios. Biserica era nu doar o instituție fundamentală, ci și un edificiu monumental, cu elemente de arhitectură (portaluri, ancadrame, vitralii etc.) care nu puteau fi puse suficient în valoare fără o percepere de la distanță și un efect de perspectivă realizabil printr-un spațiu de retragere.

În configurația sa actuală, Piața Cetății (*Burgplatz*) are o formă pătrată, iar raportul dintre dimensiuni și scara fronturilor de case îi conferă multă armonie și intimidare. Cu toate acestea, imaginea de acum nu este tocmai asemănătoare cu cea din Evul Mediu, când aceasta era cel mai animat loc din oraș. Astfel, dacă eliminăm „cortina” caselor din Piața Cetății nr. 10–13 și Piața Muzeului nr. 6, vom constata că axul accesului în Cetate dinspre „Poarta din Dos” (Turnul Croitorilor) se termină nu în fața Turnului cu Ceas (ca acum), ci tocmai în axul bisericii abației dominicane. În consecință, *Burgplatz*-ul cu adevărat medieval trebuie redimensionat, dintr-o formă pătrată întruna dreptunghiulară cu ax central est-vest, iar primul lucru văzut odată ajuns aici era Biserica Mănăstirii, cu portalul ei monumental. Mai mult, într-o astfel de configurare, fântâna publică din *Burgplatz* nu mai apare ca fiind dezaxată (în partea de nord-est), ci așezată central, așa cum este logic și firesc (fig. 8).

Odată cu reforma religioasă, timpul Renașterii și parțiala laicizare a societății, piața publică din cetate se desacralizează. Adică, chiar dacă sacrul este încă fizic prezent în mijlocul Cetății (prin Biserica Mănăstirii), încărcătura simbolică a pieței adiacente se diluează treptat în imaginea mentală a spațiului public, simbolismul religios cu care aceasta a fost încărcată se transformă în unul comercial și politic, fapt care a permis și reconfigurarea Pieței Cetății în forma sa actuală²⁷.

3. După afișarea tezelor lui Luther pe poarta bisericii din Wiettenberg (1517), în scurt timp vântul Reformei a început să bată și în Transilvania, astfel că, după cum am văzut, în 1524, magistrul Simion din Apold (Mureș) a început să răspândească „erezia luterană” și la Sighișoara, iar „în anul 1556, majoritatea celor 30–40 de călugări, precum și aproape toate călugărițele dominicane și franciscane (clarise și ursuline n.n.) au părăsit orașul. Nu este adevărată afirmația potrivit căreia călugării au fost alungați din oraș. Documentele arată că la 1578 (mai corect 1570 n.n.²⁸) încă mai existau în Sighișoara călugări și călugărițe care nu pleaseră și care erau întreținuți pe spezele orașului sau din donații testamentare”²⁹, dovadă fiind legația preotului Antoninus Schwartz din Daia. Drept urmare, în al treilea sfert al veacului al XVI-lea (cu multă probabilitate între 1555 și 1575), mănăstirea este secularizată de către comunitatea luterană locală, biserica mănăstirii devine principalul loc de rugăciune al sașilor sighișoreni (care sunt astfel scutiți de a mai urca la Biserica din

²⁷ Pascu 2017, p. 38–39.

²⁸ Schuller 1906, p. 19.

²⁹ Baltag 2004, p. 225.

Deal), în timp ce toate anexele ei (chilii, refectoriu, bibliotecă și scriptoriu, săli de studiu, de școală și altele aferente) ajung să adăpostească în mare parte magistratura locală (fig. 9).

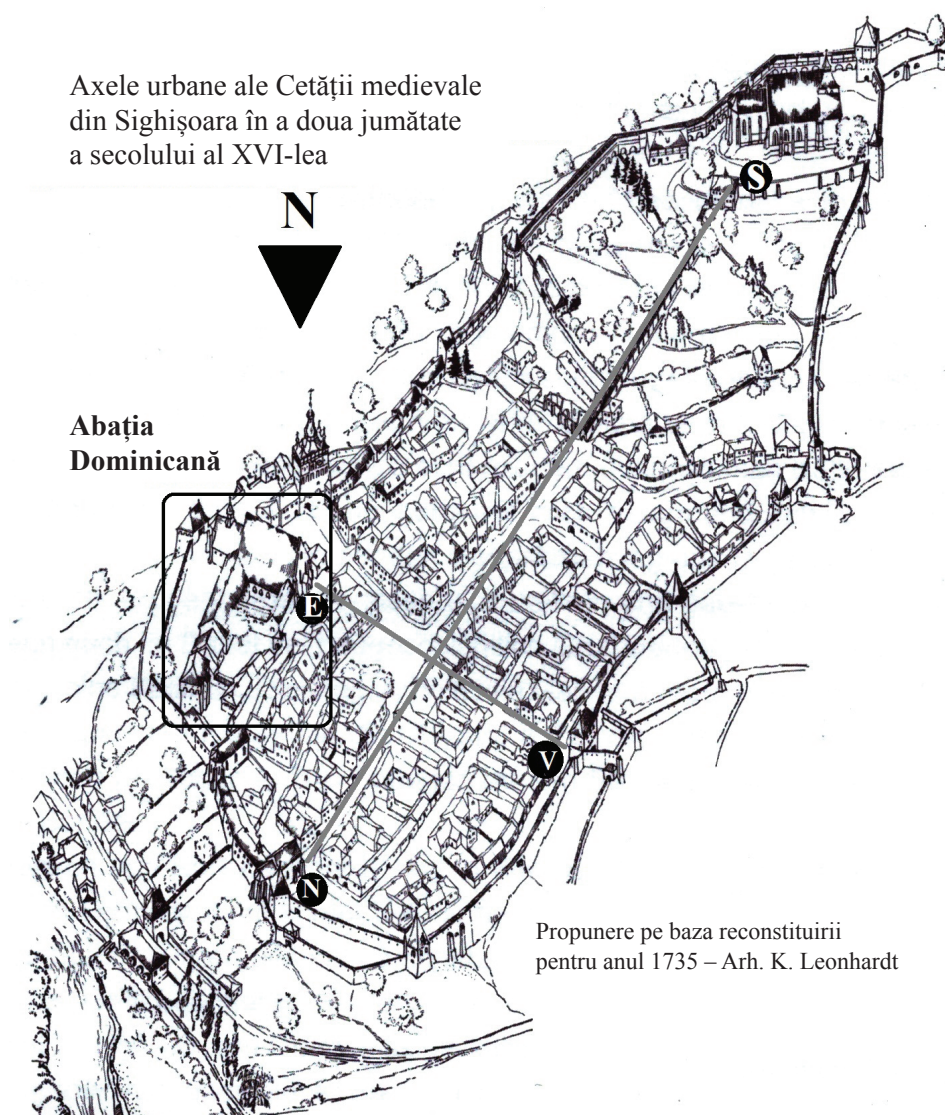

Fig. 8. Axele Cetății din Sighișoara în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, propuse pe baza unei reconstituirii făcute pentru anul 1735 (după Leonhardt, Waltraut, Frank 2009, p. 49).

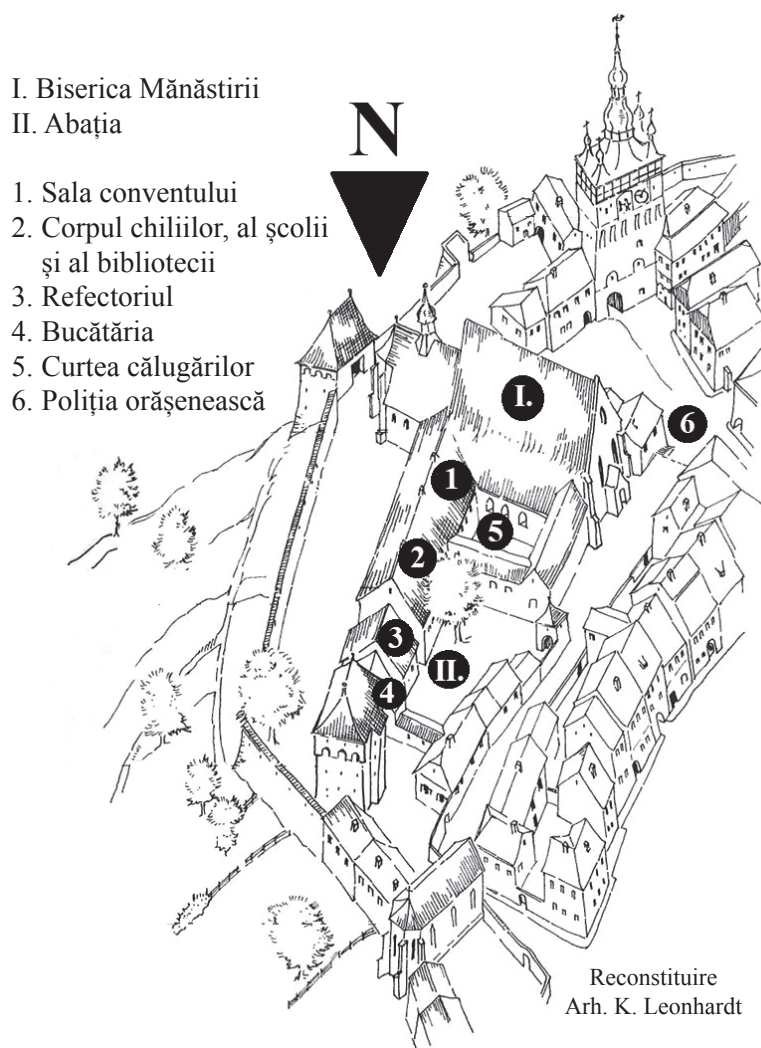

Fig. 9. Abația dominicană de la Sighișoara, funcțiuni propuse pe baza unei reconstituiri făcute pentru anul 1735 (după Leonhardt, Waltraut, Frank 2009, p. 55).

4. După încheierea lucrărilor din 1515 și până la cele următoare marelui incendiu din 1676 nu sunt pomenite documentar noi intervenții la Biserica Mănăstirii. Dar lipsa atestării lor nu înseamnă în mod obligatoriu și absența acestora, cu atât mai mult cu cât, în acest interval, Richard Schuller menționează un șir de seisme petrecute în 1516, 1534, 1545, 1559, 1604, 1648, 1651³⁰, la care se adaugă pomenirile

³⁰ Schuller 1906, p. 17.

cronicarului Geörg Kraus privind un mare cutremur înainte de 4 iunie 1620, altul la 1 februarie 1637, la ceasurile două din noapte, „atât de puternic încât clopotele din turla bisericii (din Deal n.n.) s-au ciocnit” și încă unul pe 11 aprilie 1651³¹.

Fără îndoială că toate, ori măcar parte dintre aceste cutremure, au afectat structura bisericii dominicanе, cu atât mai mult cu cât zidăria ei nu este una unitară și continuă, ci dezvoltată în suprafață și înălțime, pe un teren sistematizat pe verticală, în funcție de pantele naturale găsite și reinterpretate conform posibilităților și necesităților conjuncturale. Aici se poate căuta și explicația pentru dezaxarea elevației în raport cu fundația axului butant de est, fie prin re folosirea unei structuri mai vechi, fie (mai probabil) prin reclădirea arcului mai târziu, posibil după marele incendiu din 1676. Tot în această perioadă, de aproximativ un secol, este iarăși de gândit posibilitatea apariției construcțiilor adosate cu destinație neprecizată, pe latura de sud, a căror evoluție se modifică în funcție de rolul ansamblului în cadrul complexului medieval sighișorean, construcții care, la rândul lor, au contribuit la sprijinirea zidului de sud al bisericii (fig. 10).

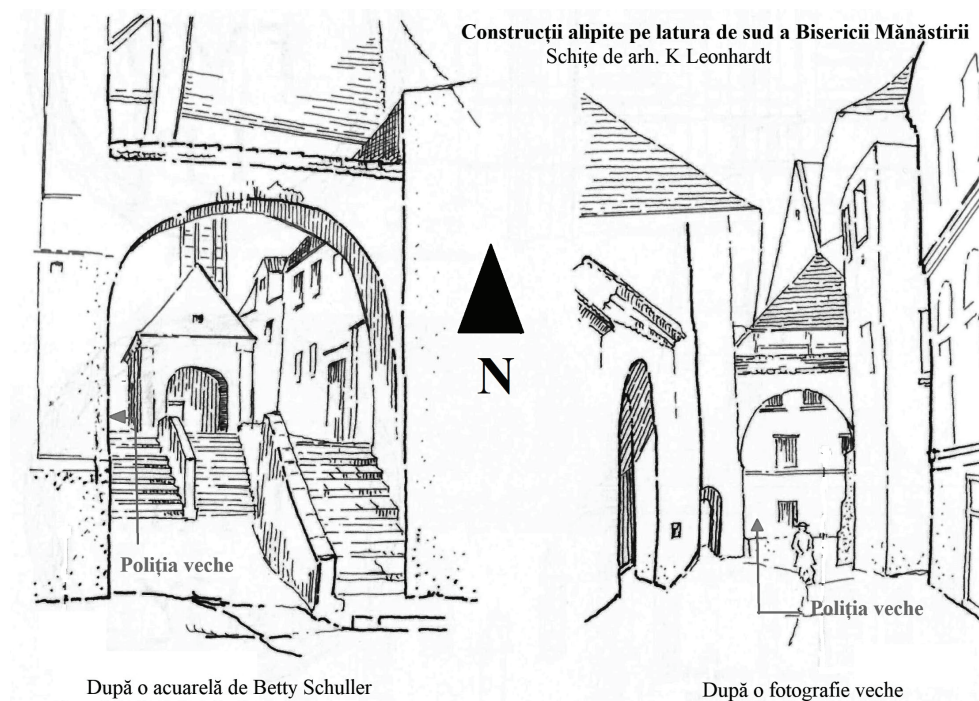

Fig. 10. Construcții adosate pe latura de sud a Bisericii Mănăstirii, ante 1893 (după Leonhardt, Waltraut, Frank 2009, p. 54).

³¹ Kraus 1965, p. 47, 99, 136, 144.

5. O referință dureroasă în istoria locală (prin pagube, refaceri, reglementări și alte asemenea) a fost cumplitul incendiu din 30 aprilie 1676, când două treimi din oraș au fost mistuite de flăcări într-un asemenea hal încât „cine a văzut acest incendiu a crezut în mod obligatoriu că a venit sfârșitul lumii”. Au ars atunci „toată Cetatea cu clădirile publice, scumpa Casă a Domnului (Biserica Mănăstirii, n.n.), frumosul turn al ceasului, cele două biserițe ale călugărițelor și toate proviziile de grâu și de bumbac” (depozitate în interiorul lor, transformate după Reformă în magazii, n.n.), iar, după explozia muniției din Turnul Croitorilor, „în toată Cetatea n-a mai rămas niciun acoperiș, nici cât o masă de lat, afară de Biserica din Deal, școlile, primăria (fosta abație, n.n) și cinci turnuri: Turnul Măcelarilor, Turnul Frânghierilor, Turnul Aurarilor, Turnul Cositorarilor și Turnul Bărbierilor”³², adică turnurile din jumătatea de sus (și de sud) a fortificației, cele din partea de jos (către nord), aflate în imediata vecinătate a Bisericii Mănăstirii, fiind cel mai puternic calamitate, dovedind că pe Dealul Cetății focul a afectat cu deosebire platoul inferior.

Urmele acestui mare incendiu au fost clar evidențiate în cadrul săpăturilor campaniei din 2020, în S.5 (S1/2020 – strat 4) și S.6 (S.2/2020 – strat 4), consistența straturilor dovedind și în teren amploarea deosebită a pagubelor. Prin urmare, dacă flăcările au distrus întregul acoperiș al bisericii dominicane, puterea lor calorică trebuie să fi afectat, măcar parțial, și structura zidită. Astfel, dacă arcul butant de la est ar putea fi (ipotetic) legat de seismele înregistrate după 1515, arcul butant de mijloc (S.7 S.2/2020), cu o fundație clădită integral din cărămidă, trebuie pus în directă legătură cu reparațiile din 1677–1678.

Se pare că în această fază barocă trei meșteri străini (care lucrau și la refacerea Turnului cu Ceas) „au dres zidăria și au refăcut complet acoperișul ars al bisericii. Tot atunci s-a turnat și clopotul din turnulețul aflat pe acoperișul corului cu inscripția datată în 1677 (...) Refacerea bolților navelor s-a realizat între anii 1680–1682, când s-au construit actualele bolți în cruce care se sprijină pe cei șase stâlpi de secțiune cruciformă. Acești stâlpi ascund însă, în miezul lor, stâlpii fasciculați din faza gotică târzie ce sprijineau bolțile pe nervuri din acea perioadă”³³.

Dar noua structură de acoperiș a reprezentat o construcție cu o dublă șarpantă, care a transferat toate sarcinile și forțele pereților exteriori³⁴, acesta fiind argumentul suprem privind rostul primelor două arce butante (cel de la est, refăcut probabil cu defazare pe fundație, și cel mijlociu, nou construit pe fundare de cărămidă – ambele menite să contracareze descărcările noului acoperiș). Altfel, pe lângă refacerea șarpantei, mai putem propune în această etapă barocă tâmplăria din lemn (cu elemente de renaștere) de sub portalul principal (de vest) și cel secundar (din sud-vestul navei), ambele protejate cu pridvoare în două ape și învelitori ceramice sprijinite pe structuri de zidărie (fig. 11), precum și altarul baroc (1680), orga mare și orga mică („pozitivul”), făcute în anul 1715.

³² Schuller 1906, p. 33–34.

³³ Baltag 2004, p. 220.

³⁴ Leonhardt, Waltraut, Frank 2009, p. 50.

6. După intervențiile din anii imediat următori marelui incendiu și până la începutul secolului al XIX-lea, când biserica este zugrăvită în interior, lăsând pentru o vreme mărturie inscripția votivă din anul 1804, nu există informații privitoare la alte lucrări efectuate înăuntrul ori în afara bisericii dominicană din Sighișoara, cu toate că, până în perioada interbelică, Richard Schuller a mai înregistrat cutremure, în 1681, 1701 și 1838³⁵, între care mai trebuie intercalate cele din noaptea de 7 aprilie 1705³⁶, din 5 aprilie 1738 și încă unul (urmat de o mare replică) produs la 11 iunie același an³⁷.

7. La sfârșitul secolului al XIX-lea, în anul 1886 și în pregătirea omagierii „Mileniului Maghiar”, cu excepția bisericii, toate clădirile mănăstirii, împreună cu Turnul Dogarilor, au fost dărâmate, în locul lor fiind ridicat palatul comitatens al Târnavei Mari (actualul sediu al primăriei municipale). Totuși, coridorul adosat pe latura de nord a navei a rămas neatins, fiind considerat de atunci ca aparținător lăcașului de cult.

8. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, clădirile adosate pe latura de sud a bisericii, între care și fostul sediu al poliției orașenești, sunt demolate, spațiul din această parte luând forma unei piațete, numită atunci „Bischofhof Teutsch Platz” (acum „a Muzeului”), în amintirea marelui episcop evanghelic sighișorean Georg Daniel Teutsch (1817–1893), dascăl, teolog, istoric și om politic.

După cum ne arată o fotografie din anul 1893 (fig. 11), Biserica Mănăstirii se găsea într-o stare accentuată de degradare, fapt care determină renovarea fațadelor, inclusiv prin demolarea celor două pridvoare care protejau intrările de la vest și de la sud. Dar cel mai important lucru relevat de această fotografie este faptul că, în anul 1893, arcul butant de vest nu era încă ridicat, rostul sprijinitor pentru partea de sud-vest a bisericii fiind asigurat până în anul 1886 de clădirea poliției locale (fig. 10). Doi ani mai târziu, în 1895, cu ocazia unor noi renovări, adică după demolarea fostului sediu de poliție (înainte de 1893, dar cu amprenta încă vizibilă pe paramentul bisericii – fig. 11), arcul butant de vest, este în picioare, finalizat, încheind pe de-a-ntregul sprijinirea laturii de sud a Bisericii Mănăstirii (fig. 12).

9. Până la săpăturile arheologice din anul 2005, decapările parțiale de tencuială din anul 2006 și renovarea începută în 2020, ultimele lucrări majore s-au petrecut în anii 1928–1929, când s-a procedat la o consolidare structurală, reprezentată prin centuri și contraforturi betonate menite să lege, să strângă, să consolideze ori să sprijine zidăriile istorice. Totuși, așa cum bine a observat Kurt Leonhard, ocazia nu a fost valorificată și prin săpături arheologice sistematice, care „ar fi putut fi ușor efectuate, pentru că toate podelele bisericii au fost înnoite și a fost instalată o încălzire cu aer cald prin pardoseală”³⁸, iar aceasta cu atât mai mult cu cât „cu ocazia săpăturilor de pământ s-au găsit în navă și strana bisericii, o sumedenie de morminte care conțineau oase omenești și părți de veșminte. Este posibil ca

³⁵ Schuller 1906, p. 17.

³⁶ Schenker 1956, p. 50.

³⁷ Holban, Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Cernovodeanu 1997, p. 215–216.

³⁸ Leonhardt, Waltraut, Frank 2009, p. 5.

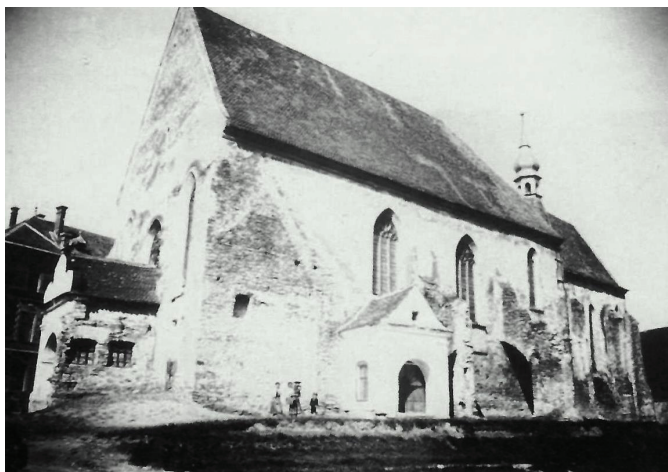

Fig. 11. Biserica Mănăstirii în anul 1893 (după Brandsch, Heltman, Linger 2003, fig. 53.
Die Klosterkirche nach Abriss der Anbauten cca 1893, p. 106).

Fig. 12. Biserica Mănăstirii în anul 1895 (după Brandsch, Heltman, Linger 2003, fig. 203.
Die Klosterkirche nach ihrer general reparatur 1895, p. 146).

printre aceste morminte să fi fost și mormântul lui Gabriel Polner, episcop titular al bisericii, decedat în anul 1502 (corect 1504 n.n.), fiul cel mai mare al primarului Mihail Polner din Sighișoara³⁹, căci conform testamentului său, care ne-a rămas în

³⁹ Gabriel Polner (†1504) a fost un călugăr dominican, secretarul personal al regelui Matia Corvinul, magistru camerar, abate al conventului benedictin din Cluj Mănăștur (1493–1504), împuternicit regal în Transilvania (1493, 1495, 1496), episcop al Bosniei (1494–1502) și episcop de Sirmium (1502–1504), susținător al reconstrucției bisericilor de convent ale dominicanilor din Cluj și Sighișoara (1492–1497), înmormântat în biserica dominicană din Sighișoara, în cor, lângă altarul principal (<https://vasiledragut.omeka.net/items/show/23>).

păstrare, el a dorit să fie înmormântat alături de confracții săi, călugării dominicani, în Biserica Mănăstirii”⁴⁰.

Oricum, în această fază finală, în interior au fost desființate vechile balcoane din lemn, care erau suprapuse câte trei pe zidurile navelor laterale, fiind înlocuite cu actualele balcoane de zidărie, cu balustrade din lemn pictat. Tot atunci s-a desființat și galeria (*lettner, jubé*) care făcea legătura între balcoanele laterale, traversând biserica în fața arcului de triumf. Momentul a fost marcat printr-o altă inscripționare votivă, aflată pe bolta de lângă orgă, care rezumă până la urmă întreaga istorie și întregul rost al Bisericii Mănăstirii de la Sighișoara: „Această Casă a lui Dumnezeu, moștenire a părinților, a fost întărită și reînnoită pentru ca poporul să nu piară. Începe-te în Dumnezeu în vremuri grele”.

BIBLIOGRAFIE

Baltag 2004	G. Baltag, <i>Sighișoara Schässburg Segesvár</i> , Cluj-Napoca, 2004.
Brandsch, Heltman, Linger 2003	H. Brandsch, H. Heltman, W. Linger, <i>Bilband Schäßburg. Sighișoara – Segesvár aus bergangenheit und Gegenwart</i> , Düsseldorf, 2003.
Harhoiu, Gáll 2014	R. Harhoiu, E. Gáll, <i>Necropola din secolul XII de la Sighișoara-Dealul Viilor, punctul „Necropolă”. Contribuții privind habitatul epocii medievale timpurii în Transilvania estică</i> , AnB 22, 2014, p. 244–260.
Holban, Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Cernovodeanu 1997	M. Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu (eds.), <i>Călători străini despre Țările Române</i> , vol. IX, București, 1997.
Istrate 2005a	A. Istrate, <i>Sighișoara, jud. Mureș. Cetate, Biserica Mănăstirii</i> , în CCA, campania 2005, Constanța, 2006, nr. 177, p. 328–329.
Istrate 2005b	A. Istrate, <i>Biserica Mănăstirii. Cercetări arheologice 2005</i> , mss.
Kraus 1965	G. Kraus, <i>Cronica Transilvaniei. 1608–1665</i> , București, 1965.
Leonhardt, Waltraut, Frank 2009	K. Leonhardt, E. Waltraut, G. Frank, <i>Schäßburg. Bauaufnahme einer mittelalterlichen Stadt</i> , Sibiu, 2009.
Marcu Istrate 2018	D. Marcu Istrate, <i>Voraussetzungen und Vorbedingungen für den Bau der Bergkirche in Schäßburg</i> , Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde 41 (112), 2018, p. 1–16.
Müller 1853	Friedrich Müller, <i>Archäologische Skizzen aus Schäßburg</i> , în <i>Archiv des Verrines für Siebenbürgische Landeskunde.</i> , Neue Folge. Erster Band, Kronstadt, 1853, p. 381–430.
Pascu 2003	I.F. Pascu, <i>Casa cu Cerb. O istorie succintă a celui mai important monument civil din Sighișoara</i> , în D. Marcu Istrate, A. Istrate, C. Gaiu (eds.), <i>In memoriam Radu Popa. Temeiuri ale civilizației românești în context european</i> , Cluj-Napoca, 2003, p. 329–351.
Pascu 2017	I.F. Pascu, <i>Câteva considerații privind morfologia urbană, spațiile publice, segregările și solidaritățile urbane în Centrul istoric Sighișoara</i> , Alt Schaessburg 10, 2017, p. 31–58.

⁴⁰ Schuller 1906, p. 21.

- Pascu 2018 I.F. Pascu, *Cetate, vegetație și civilizație (sau drobul de sare în variantă sighișoreană)*, Alt Schaessburg 11, 2018, p. 233–243.
- Schenker 1956 J.G. Schenker, *Cronica lui Schenker*, mss., traducere dactilografiată după copie-manuscris realizată în 1956, Biblioteca Muzeului de Istorie Sighișoara, nr. inv. 2008/1969.
- Schuller 1906 R. Schuller, *Kulturhistorische Skizze*, Schaßburg, 1906.
- Vătășianu 1959 V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, vol. I, București, 1959.

DIE KIRCHE DES DOMINIKANISCHEN KLOSTERS IN SCHÄßBURG. ARCHÄOLOGISCHE UND HISTORISCHE BEITRÄGE

ZUSAMMENFASSUNG

Fast ein Jahrhundert nach Beendigung der letzten Arbeiten an der Schäßburger Klosterkirche, wird diese nun wieder restauriert. Die ersten Begründungsstudien wurden jedoch 2005 durchgeführt, als Angel Istrate die erste archäologische Untersuchung des Denkmals unternahm. Diese vier Untersuchungen (S.1–4), wurden an der Nordseite (in der Nähe des ersten Pfeilers im Osten – S.1); an dem Fundament des Strebebogens im Osten (in Richtung Schiff – S.2); auf der Südseite an der Kreuzung zwischen Chor und Kirchenschiff (S.3) und im Nordosten an der Kreuzung zwischen Sakristei und Apsis (S.4); durchgeführt. Alle Untersuchungen beziehen sich auf den von dem Projektanten an der westlichen Schwelle der Kirche errichteten Vagris.

Zusätzlich zu den Beobachtungen zur Stratigraphie des Bodens, welche verschiedene Zusammenhänge zwischen dessen Planimetrie, den Stadien und Bauphasen des Denkmals hervorhoben (Grundebenen, Bauarbeiten, Reparaturen und Restaurierungen, Ruinen, Fundamente, Höhenanfänge und Mauerwerkstechniken). Archäologische Forschungen haben auch eine anliegende Nekropole hervorgehoben, in der – überraschenderweise oder nicht – ein anthropomorphes Grab entdeckt wurde, das in hohem Maße zu der Datierung des Zeitpunktes der Ortsbesiedlung, zur generischen Herkunft der königlichen Gäste und zur Gründung der dominikanischen Klostersiedlung in Schäßburg beiträgt.

Nach mehrjähriger Unterbrechung hat die evangelische Kirche A.B. Schäßburg 2020 die Konsolidierung, Restaurierung und Verbesserung der Klosterkirche wieder aufgenommen, weswegen am Äußeren 4 weitere Untersuchungen, davon drei an den Fundamenten der Strebebögen im Süden und eine an dem Fundament der im Norden liegenden Sakristei angefordert wurden.

ARCHÄOLOGIE. Die archäologischen Forschungen im Juni 2020 (S.5–8) hatten genau definierte Ziele: das Untersuchen eines Risses in dem Keller, welcher durch das Mauerwerk vom Gesims bis unter das Bodenniveau auf der Nordseite der Sakristei (S.6) abfällt, sowie das Studium der drei Fundamente der Bögen im Süden (S.6–8), wo jeder anders und zu einer anderen Zeit gebaut zu sein scheint.

Die für beide Kampagnen relevante Stratigraphie zeigt einen lebenden Boden (kulturell unberührt), aus einem felsigen, sandigen, harten und gelblichen Sandstein, der Teil des natürlichen Kerns des Burgberges ist, über den verschiedene Bodenebenen aufgesetzt wurden, welche auf Fundationsgraben, Anfänge von Aufbauten, Bestattungshorizonte oder verschiedene Eingriffe in den Bau und die Restaurierung der Klosterkirche von ihrer Erbauung bis heute hinweisen.

ARCHÄOLOGIE UND GESCHICHTE. Die Dominikanerabtei zu Schäßburg und die der Heiligen Jungfrau geweihte Klosterkirche wurden unmittelbar nach der großen tatarisch-mongolischen Verwüstung von 1241 gegründet und bestanden spätestens bis zur zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts, als 1570 noch Spenden an katholische Mönche und Nonnen des herrschenden und franziskanischen Ordens

der Stadt gemacht wurden. In der Region war die lutherische Reformation jedoch seit 1524, dank des Meisters Simion von Apold im Gange, und wird nach 1550 tief verwurzelt sein. Doch während ihres fast acht Jahrhundertlangen Bestehens, hat die Klosterkirche mit Sicherheit mehrere Bauetappen durchlaufen.

Ihre gotischen Etappen, d.h. Gründung, Erweiterung und Einrichtung, sind direkt mit den Privilegien, Freiheiten und den Spenden aus dem 13. Jahrhundert bis zum Ende des 16. Jahrhunderts verbunden.

1. In der frühgotischen Phase (ab der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts) existierte eine kleine Hallenkirche, von der nichts oder fast nichts erhalten blieb. Es kann jedoch angenommen werden, dass die Kirche, die nach der großen tatarisch-mongolischen Einfall errichtet wurde, eine etwas andere, genauer von Ost nach West ausgerichtete Achse aufwies als die Jetzige.

2. Mit dem steigenden seiner Einkommen, tritt das Dominikanerkloster Schäßburg in den zweiten bedeutenden Bau- und Expansionsabschnitt gegen Anfang des 16. Jahrhunderts ein, als auch die Kirche ungefähr auf ihre gegenwärtige Größe umgebaut wurde. Diese neue Bauphase kann dem Zeitraum 1483–1515 zugeordnet werden.

3. Während des dritten Viertels des 16. Jahrhunderts (mit hoher Wahrscheinlichkeit zwischen 1555 und 1575) wird das Kloster von der örtlichen lutherischen Gemeinde säkularisiert, die Kirche der Heiligen Jungfrau wird zum Hauptgebetsort der Schäßburger Sachsen (die somit nicht mehr bis zur Bergkirche hinaufsteigen mussten), während alle ihre Nebengebäude (Schlafräume, Refektorium, Bibliothek und Skriptorium, Studienräume der Schule und andere) am Ende größtenteils die Magistratur und die örtliche Schule beherbergen werden.

4. Nach dem beenden der Bauarbeiten von 1515 und bis nach dem großen Brand von 1676 sind keine neuen Änderungen an der Klosterkirche Urkundlich belegt. Aber das Fehlen ihrer Erwähnung, bedeutet nicht unbedingt auch das Fehlen dieser, – zumal in dieser Zeitspanne 10 Erdbeben erwähnt werden. Es besteht kein Zweifel, dass alle, oder zumindest einige davon, die Struktur der Dominikanerkirche beeinflusst haben, zumal ihr Mauerwerk kein einheitliches und kontinuierliches, sondern ein in Ebene und Höhe, durch Erweiterungen, Ergänzungen und Übererhöhungen auf einem vertikal systematisierten Grund entsprechend den natürlichen Hängen, welche je nach den Möglichkeiten und Konjunkturbedürfnissen gefunden und neu ausgelegt wurden – ein evolutionäres ist. Es kann durchaus sein, dass zumindest das Fundament des östlichen Bogens gerade in dieser Zeit als innovative Lösung errichtet wurde, durch die nicht die Kirchenmauer auf einer Stütze ruht, sondern der Strebebogen sein Wirkungsvermögen zur Unterstützung des „Mutter“-Baus, also der Klosterkirche, auslädt. Die Abweichung der Fundamentsaxe von der Bauhöhe kann jedoch entweder auf die Wiederverwendung eines älteren Bauwerks oder auf eine Rekonstruktion des Bogens in einer späteren Periode, möglicherweise nach dem großen Brand von 1676 hinweisen. Auch während dieser Zeit, für etwa ein Jahrhundert, kann man wieder über die Möglichkeit der Errichtung von parasitären Gebäuden mit einem unbestimmten Zweck schließen, welche aber dazu beigetragen haben, die südliche Seite der Kirche zu festigen

5. Ein äußerst schmerzhafter Moment der Ortsgeschichte, aber auch ein wichtiger Bezugspunkt für Schäßburgs spätere Entwicklung (durch Schäden, Wiederherstellung, Regulierung und dergleichen) war die schreckliche Katastrophe vom 30. April 1676, nach der in nur 6 Stunden zwei Drittel der Stadt von Flammen derartig verschlungen wurden, dass „wer dieses Feuer gesehen hat, unausweichlich glauben musste, dass das Ende der Welt gekommen war“. Bei den Ausgrabungen der archäologischen Kampagne 2020 wurden die Spuren dieses großen Brandes in der Konsistenz der archäologischen Schichten deutlich bekräftigt, was somit auch im Terrain das besonders Große Ausmaß der Schäden bestätigt. Aber wenn die Flammen das gesamte Dach der Dominikanerkirche zerstörten, wirkten sie durch ihre Hitzeausstrahlung, auch – zumindest indirekt, auf die Struktur der umliegenden Mauern. Wenn also der Bogen im Osten mit den nach 1515 aufgezeichneten Erdbeben in Verbindung gebracht werden könnte, muss der mittlere Bogen (mit einem Fundament, welches vollständig aus Ziegeln gebaut wurde) in direkte Verbindung mit den Reparaturen vom 1677–1678 gestellt werden.

Andererseits beschäftigten sich in dieser Barockphase drei ausländische Handwerker mit der Erneuerung des Daches um das Dach, das eine Doppelrahmung erhielt, durch die alle Kräfte auf die Außenwände übertragen werden – ein weiteres ernsthaftes Argument für die Bedeutung der ersten zwei Bögen, welche beide den Druckkräften der neuen Rahmung entgegenwirken sollten.

6. Nach den Eingriffen in den Jahren unmittelbar nach dem großen Brand und bis zum Beginn des 19. Jahrhunderts, als das Kircheninnere bemalt wurde, gibt es keine Berichte über andere Arbeiten, die innerhalb oder außerhalb der Dominikanerkirche in Schäßburg durchgeführt wurden, obwohl es bis zur Zwischenkriegszeit noch vier Erdbeben gab.

7. 1886 wurden in Vorbereitung auf die Hommage an das „ungarische Jahrtausend“ alle Klostergebäude mit Ausnahme der Kirche abgerissen, an ihrer Stelle wurde der heutige Komitats-Palast der Großen Kokel errichtet. Der Korridor auf der Nordseite des Schiffes blieb jedoch unberührt und gilt seitdem als Teil des Sakralbaues.

8. In der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts werden die parasitären Gebäude auf der Südseite der Kirche, einschließlich des ehemaligen Hauptquartiers der Stadtpolizei, abgerissen, der Grund erhielt die Form eines Platzes, damals „Bischof Teutsch Platz“ (heute Museumsplatz), in Erinnerung an den aus Schäßburg stammenden evangelischen Bischof Georg Daniel Teutsch (1817–1893) genannt. Auf der gegenüberliegenden Seite befand sich die Klosterkirche 1893 in einem fortgeschrittenen Zustand des Verfalls, was zur Renovierung der Fassaden führte, einschließlich des Abrisses der beiden Vorbauten, welche die Eingänge von Osten und Westen schützten. Doch das Wichtigste fotografische Zeugnis zeigt, dass 1893 der westliche Strebebogen noch nicht errichtet war, wobei der stützende Zweck für den südwestlichen Teil der Kirche von dem Polizeigebäude geboten wurde. Zwei Jahre später, 1895, anlässlich der damaligen Renovierungen, also nach dem Abriss der ehemaligen Stadtpolizei, ist dieser Bogen als Gegenschubpunkt errichtet und vollendet worden und übernahm somit die gesamte Festigung der Südseite der Klosterkirche.

9. Bis zu den archäologischen Ausgrabungen im Jahr 2005 und der 2020 begonnenen Renovierung fanden die letzten großen Arbeiten 1928–1929 statt, als Eingriffe an dem Bau durchgeführt wurden, und Betonbänder und Stützen zur Verknüpfung Stärkung oder Befestigung des historischen Mauerwerks eingefügt wurden. Zu diesem Zeitpunkt wurden die alten Holzbalkone abgetragen und durch die heutigen Mauerbalkone mit bemaltem Holzgeländer ersetzt. Zu dieser Zeit wurde auch die Galerie, welche die Seitenbalkone verband und die Kirche vor dem Triumphbogen überquerte, abgetragen. Dieses wurde auch in einer Motivinschrift auf dem Gewölbe neben der Orgel vermerkt: „Dies Gotteshaus, Der Väter Erde, Es ward gefestigt und erneut, Daß unser Volk nicht verderbe, Vertrau'nd auf Gott, in schwerer Zeit! 1928–1929“.

ERKLÄRUNG DER ABBILDUNGEN

Abb. 1. Schäßburg in 1842. Südöstliche Ansicht des dominikanischen Klosters (nach Brandsch, Heltman, Linger 2003, S. 58).

Abb. 2. Ausgrabung Hauptplan. Kampagne 2005 und 2020.

Abb. 3. Schnittansicht Nr. 5 (S.1/2020). Östprofil.

Abb. 4. Schnittansicht Nr. 5 (S.1/2020). Nordprofil.

Abb. 5. Schnittansicht Nr. 6 (S.2/2020). Plan und Südprofil.

Abb. 6. Schnittansicht Nr. 7 (S.3/2020). Nordprofil.

Abb. 7. Schnittansicht Nr. 8 (S.4/2020). Plan und Nordprofil.

Abb. 8. Achse der Festung Sighișoara in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts, vorgeschlagen aus Grund einer Rekonstitution für 1735 (nach Leonhardt, Waltraut, Frank 2009, S. 7).

Abb. 9. Ansicht des dominikanischen Klosters aus Schäßburg, Funktionen vorgeschlagen aus Grund einer Rekonstitution für 1735 (nach Leonhardt, Waltraut, Frank 2009, S. 55).

Abb. 10. Gebäude hinzugefügt auf der südlichen Seite der Klosterkirche, vor 1893 (nach Leonhardt, Waltraut, Frank 2009, S. 54).

Abb. 11. Klosterkirche im Jahr 1893 (nach Brandsch, Heltman, Linger 2003, Abb. 53. Die Klosterkirche nach Abriss der Anbauten cca 1893, S. 106).

Abb. 12. Klosterkirche im Jahr 1895 (nach Brandsch, Heltman, Linger 2003, Abb. 203. Die Klosterkirche nach ihrer general reparatur 1895, S. 146).

ABREVIERI

AA	Archäologischer Anzeiger. Deutsches Archäologisches Institut, Darmstadt, München, Tübingen – Berlin
ActaMN	Acta Musei Napocensis, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca
ActaMP	Acta Musei Porolissensis, Seria Arheologie-Istorie-Conservare, Muzeul Județean de Istorie și Artă, Zalău
AÉ	l'Année Épigraphique, Paris
AISC	Anuarul Institutului de Studii Clasice, Cluj
Alt Schaessburg/Alt-Schäsburg	Alt-Schäsburg. Istorie. Patrimoniu, Anuarul Muzeului de Istorie din Sighișoara
AnB	Analele Banatului, Timișoara
Anatolian Studies	Anatolian Studies. Journal of the British Institute at Ankara, 1951–
Apulum	Apulum. Acta Musei Apulensis, Alba Iulia
ArchÉrt	Archaeologiai Értesítő. A Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat tudományos folyóirata, Budapesta
Archiva Moldaviae	Archiva Moldaviae. Societatea de Științe Istorice din România, Iași
ArchKorr	Archäologisches Korrespondenzblatt, Mainz
Argesis	Argesis. Muzeul Județean Argeș, Pitești
Arhiva (Iași)	Arhiva. Organul Societății Științifice și Literare din Iași
ArhMold	Arheologia Moldovei, Institutul de Arheologie, Iași
Aristonothos	Aristonothos. Scritti per il Mediterraneo antico
AUVT–SAH	Annales de l'Université « Valahia », Târgoviște. Section d'Archéologie et d'Histoire
Banatica	Banatica, Muzeul Banatului Montan, Reșița
BARIntSer	British Archaeological Reports, International Series, Oxford
BCMI	Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, București
BÉ	Bulletin Épigraphique, Paris
Biblarh	Biblioteca de arheologie, Editura Academiei Române, București
BiblMemAnt	Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, Piatra-Neamț
BiblThrac	Bibliotheca Thracologica, București
BMI	Buletinul Monumentelor Istorice, București
Britannia	Britannia. A Journal of Roman-British and Kindred Studies. Society for the Promotion of Roman Studies, Cambridge
Bulletin AIESEE	Bulletin de l'Association Internationale des Études Sud-Est Européennes
Byzantina	Byzantina, Thessaloniki
I.Byzantion	A. Łajtar, <i>Die Inschriften von Byzantion. I. Die Inschriften</i> (IGSK 58), Bonn, 2000
CA	Cercetări Arheologice, București
CCA	Cronica Cercetărilor Arheologice din România
CCDJ	Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos, Călărași
CEpR	Constantin C. Petolescu, <i>Cronica epigrafică a României</i> , SCIVA, București
CIL	<i>Corpus Inscriptionum Latinarum</i> , Berlin, 1863–
CN	Cercetări numismatice, București

Colloquia Antiqua	Colloquia Antiqua: Supplements to the Journal Ancient West & East
I.Cret.	M. Guarducci, <i>Inscriptiones Creticae</i> I–IV, Rome, 1935–1950
Cultura polisa	Cultura polisa, Novi Sad
Cyrrillomethodianum	Cyrrillomethodianum Studies on the History of Greek-Slavic Relations, Thessaloniki
Dacia	Dacia. Recherches et Découvertes Archéologiques en Roumanie, București; Dacia N.S. (nouvelle série), Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne, Académie Roumaine, Institut d'archéologie « V. Pârvan », București
Dacoromania	Dacoromania. Jahrbuch für östliche Latinität, Freiburg/München
Dobrudža/Dobrudja	Dobrudža. Sbornik istoriceskii Muzei v Dobrici i Silistra
EAIVR	<i>Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României, A–C, D–L, M–Q</i> , București, 1994, 1996, 2000
EphemNap	Ephemeris Napocensis, Cluj-Napoca
I.Ephesos	H. Wankel, R. Merkelbach et al., <i>Die Inschriften von Ephesos</i> I–VII (IGSK 11–17), Bonn, 1979–1984
Glasul Bisericii	Glasul Bisericii, Mitropolia Munteniei și Dobrogei
Historia Urbana	Historia Urbana. Comisia de Istorie a Orașelor din România, Sibiu
IDR	<i>Inscriptiones Daciae Romanae – Inscriptiile Daciei romane</i> , colecție coordonată de Dionisie M. Pippidi și Ioan Iosif Russu, București, I. <i>Introducere istorică și epigrafică – Diplomele militare – Tăblițele cerate</i> (Ioan Iosif Russu), 1975; II. <i>Olenia și Muntenia</i> (Grigore Florescu și Constantin C. Petolescu), 1977; III/1. <i>Dacia Superior. Zona de sud-vest</i> (Ioan Iosif Russu, în colaborare cu Nicolae Gudea, Volker Wollmann și Milena Dușanić), 1977; III/2. <i>Ulpia Traiana Dacica (Sarmizegetusa)</i> (Ioan Iosif Russu, în colaborare cu Ioan Piso și Volker Wollmann), 1980; III/3. <i>Dacia Superior. Zona centrală (teritoriul dintre Ulpia Traiana, Micia, Apulum, Alburnus Maior, Valea Crișului)</i> (Ioan Iosif Russu, în colaborare cu Octavian Floca și Volker Wollmann), 1984; III/4. <i>Zona răsăriteană</i> (Ioan Iosif Russu), 1988; III/5. <i>Inscriptions d'Apulum</i> (deux fascicules, Ioan Piso), Paris, 2001 (Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres, XXIV); III/6. <i>Apulum – Instrumentum domesticum</i> , București, 1999 (Cloșca L. Băluță)
IDRE	Constantin C. Petolescu, <i>Inscriptions de la Dacie romaine. Inscriptiones Daciae Romanae. Inscriptions externes concernant l'histoire de la Dacie (Ier-IIIe siècles)</i> , I–II, Bucarest, 1996–2000
IG	<i>Inscriptiones Graecae</i> , Berlin, 1873–
IGBulg	Georgi Mihailov, <i>Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae</i> I–V, Sofia, 1956–1997
IGLS	<i>Inscriptions Grecques et Latines de la Syrie</i> , Paris, 1929 –
IGLR	Emilian Popescu, <i>Inscriptiile grecești și latine din secolele IV–XIII descoperite în România</i> , București, 1976
IGR	<i>Inscriptiones graecae ad res romanas pertinentes</i> , Paris, 1906–1927
ILD	Constantin C. Petolescu, <i>Inscriptiile latine din Dacia</i> , I–II, București, 2005–2016
Il Mar Nero	Il Mar Nero : Annali di Archeologia e Storia, Roma
ILS	Hermann Dessau, <i>Inscriptiones Latinae Selectae</i> , Berlin, I (1892), II/1–2 (1906), III/1 (1914), III/2 (1916)

IOSPE I ²	V.V. Latyshev, <i>Inscriptiones Tyrae, Olbiae, Chersonesi Tauricae, aliorum locorum a Danubio usque ad regnum Bosporanum, iterum ed.</i> , Sankt Petersburg, 1916
IPD ⁴	Árpád Dobó, <i>Inscriptiones extra fines Pannoniae Daciaeque repertae ad res earundem provinciarum pertinentes</i> , Academia Scientiarum Hungarica, Budapesta, 1975
IRT ²	J.M. Reynolds, J.B. Ward-Perkins <i>et alii</i> , <i>The Inscriptions of Roman Tripolitania. Enhanced electronic reissue</i> http://inslib.kcl.ac.uk/irt2009/ , London, 2009
ISM	<i>Inscriptiones Scythiae Minoris – Inscriptiile din Sythia Minor</i> , București, I. <i>Histria și împrejurimile</i> (Dionisie M. Pippidi), 1983; II. <i>Tomis și teritoriul său</i> (Iorgu Stoian), 1987; III. <i>Callatis et son territoire</i> (Alexandru Avram), 1999; IV. <i>Tropaeum – Durostorum – Axiopolis</i> (Emilian Popescu), 2015 ; V. <i>Capidava – Troesmis – Noviodunum</i> (Emilia Doruțiu-Boilă), 1980; VI.2. <i>Tomis et son territoire</i> (Alexandru Avram, Maria Bărbulescu, Livia Buzoianu), 2018
JAHA	Journal of Ancient History and Archaeology, Cluj-Napoca
JbRGZM	Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz
JRA	Journal of Roman Archaeology, Portsmouth, Rhode Island
Latomus	Latomus. Revue d'Études Latines, Bruxelles
Litua	Litua. Studii și Cercetări, Muzeul Județean Gorj „Alexandru Ștefulescu”, Târgu Jiu
MCA	Materiale și Cercetări Arheologie, București
Museikon	Museikon. A Journal of Religious Art and Culture, Alba Iulia
I.Mus. Iznik	S. Şahin, <i>Katalog der antiken Inschriften des Museums von Iznik (Nikaia)</i> , I-II 1-3 (IGSK 9-10 1-3), Bonn, 1979-1987
Novensia	Novensia. Uniwersytet Warszawski
Oltenia	Oltenia. Studii și Comunicări, Craiova
PAS	Prähistorische Archäologie in Südosteuropas, Berlin
PBF	Prähistorische Bronzefunde, München – Stuttgart
I.Perinthos	M.H. Sayar, <i>Perinthos-Herakleia (Marmara Ereğlisi) und Umgebung. Geschichte, Testimonien, griechische und lateinische Inschriften</i> , Vienna, 1998
Peuce	Peuce. Studii și cercetări de istorie și arheologie, Institutul de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion”, Tulcea
PHAROS	Pharos. Studien zur griechisch-römischen Antike. Band 42, herausgegeben von Krešimir Matijević, Christoph Schäfer und Wolfgang Spickermann
Phoenix	Phoenix. Classical Association of Canada
PIR ²	<i>Prosopographia Imperii Romani, saec. I-III</i> , ed. II, Berlin-Leipzig
Pontica	Pontica. Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, Constanța
Revista Arheologică	Revista Arheologică S.N., Academia de Științe a Moldovei, Institutul Patrimoniului Cultural, Centrul de Arheologie, Chișinău
RE	Pauly-Wissowa, Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaften, Stuttgart, 1893-
REG	Revue des Études Grecques, Paris
REL	Revue des Études Latines, Paris
RÉSEE	Revue des Études Sud-Est Européennes, București
RevIst	Revista de Istorie, București
RevMuz	Revista Muzeelor, București
Revue Archéologique	Revue Archéologique, Paris

RGZM	Barbara Pferdehirt, <i>Römische Militärdiplome und Entlassungsurkunden in der Sammlung des Römisch-Germanischen Zentralmuseum</i> , Mainz, 2004
RMD	Margaret M. Roxan, <i>Roman Military Diplomas</i> , London: I. <i>Roman Military Diplomas 1954–1977</i> , 1978; II. <i>Roman Military Diplomas 1978–1984</i> , 1985 ; III. <i>Roman Military Diplomas 1985–1993</i> , 1994; Margaret M. Roxan, P. Holder, <i>Roman Military Diplomas IV</i> , 2003; P. Holder, <i>Roman Military Diplomas V</i> , 2006
RMI	Revista Monumentelor Istorice, București
RMM–MIA	Revista Muzeelor și Monumentelor-Monumente Istorice și de Artă, București
RRH	Revue Roumaine d'Histoire, București
SAA	Studia Antiqua et Archaeologica, Iași
Sargetia	Sargetia. Acta Musei Devensis. Muzeul Civilizației Dacice și Romane, Deva
SEG	<i>Supplementum Epigraphicum Graecum</i> , Leiden, 1923 –
SCIA	Studii și Cercetări de Istoria Artei, București
SCIV(A)	Studii și Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie), București
SMMIM	Studii și Materiale de Muzeografie și Istorie Militară, București
SlovArch	Slovenská Archaeológia, Nitra
Speculum	Speculum. A Journal of Medieval Studies, Medieval Academy of America
Starinar	Starinar, Belgrad
I.Stratonikeia	M.Ç. Şahin, <i>Die Inschriften von Stratonikeia</i> , I–II 1/2 (IGSK 21–22 1/2, 68), Bonn, 1981–2010
Studia Archeologiczne	Studia Archeologiczne, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław
Studies and Materials	Studies and Materials, Poznań
Studii	Studii. Revista de Istorie, București
Suceava	Suceava. Studii și materiale / Suceava, Anuarul Muzeului Județean Suceava / Anuarul Muzeului Bucovinei, Suceava
Syria	Syria. Revue d'Art Oriental et d'Archéologie, Institut français du Proche-Orient, Paris
TAM	<i>Tituli Asiae Minoris</i> , Vienna, 1901 –
TIR	<i>Tabula Imperii Romani</i>
Transylvanian Review	Transylvanian Review. Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca
Tyche	Tyche. Beiträge zur Alten Geschichte, Papyrologie und Epigraphik, Viena
UPA	Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie, Bonn
Valachica	Valachica. Chronica Valachica. Studii și materiale de istorie, Muzeul Județean Dâmbovița, Târgoviște
ZAM	Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters
Zargidava	Zargidava, Muzeul Județean Bacău
Ziridava	Ziridava. Studia Archaeologica, Muzeul Județean Arad
ZPE	Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, Bonn
ZSAK	Zeitschrift für Schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte, Basel